

954 9-55

Կ. Հ. Բ. Ը-ը եւ Հայկ. Կենտ. Կոմ. ճնորհակալութեամբ ընդունում են նուէրներ, — դրամ, իրեր եւ ուտելիք, — տեղական չխառնների եւ գաղթականների համար առաջիկայ ծննդեան տօների առթիւ:

ԲՈՎԱՆԳՆԻՍՏԻՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ. — ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ. 1915 թուական: — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մեզնում գեմատու մայրնկու նախորհակին, իշխ. Գ. Թումանյանի. — Կեանքի թանգութեան առթիւ, Բ. Փիրականի. — Բարեգործութեան ողորդակ-կույտության նշանակութիւնը, Վ. Արեւելի. Համառոտ տեսութիւն հայ գաղթականութեան ծագման, Ա. Շարաֆեանի. — Կ. Հ. Բ. Ը-ի եւ հայ Կենտ. Կոմիտէի տարեգիր, ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայկական պրերկուսիւն. — ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱՋՄ, տեսութիւն Ա. Զամախանի. — ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏ. Այս իրիկուն. (քանաստ.) Կարապիւ. — ՄԱՏԵՆԱԾՈՒԹԻՒՆ. Խմբագրութեան կողմից. Գրախօսական Մ. Մատենանի. ՔՐՈՆԻԿՈՆ. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ, ՊՈՍՏ-ԱՐԿԷՎԻՐՊԱԿՆԵՐ, ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ*)

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան կենտրոնում վաղուց էր զգացւում սեփական որպան ունենալու անհրաժեշտութիւնը: Այս ընկերութիւնը, հետզհետեւ ընդարձակելով իր գործունէութիւնը, բազմացնելով իր ճիւղերի թիւը, արդէն դարձել է համակովկասեան մի խոշոր հիմնարկութիւն, որ կենտրոնացնում է իր մէջ հայ ժողովրդի մի նշանաւոր մասի ինքնագործունէութեան ձեւումները, գլխաւորապէս կրթութեան ասպարէզում: Եւ անհա անհրաժեշտութիւն էր ծագում, որ այդ հիմնարկութիւնը կարողութիւն ստանար պարբերական հրատարակութիւններով կենդանի կապ պահպանել իր եւ հասարակութեան մէջ, մըշտապէս ներկայացնել հասարակութեան իր գործերը, իր նպատակները, իր ձեւումները, իր կարիքներն ու պահանջները, մի խօսքով՝ յայն կույտութեան պրոպագանդ անել հայութեան մէջ եւ գործով ու խօսքով զարգացնել հասարակական ինքնագործունէան ժողովրդականացումը, միաժամանակ փոխադարձ շփոթների յարմարութիւն եւ խրախոյս ստեղծել Ընկերութեան բազմաթիւ ճիւղերի մէջ եւ զբաղով նպատակի, որ գաւառական կարիքները փաստացի եւ լայն արտայայտութիւն գտնեն մեր հասարակական կեանքի մրցարանում:

Այս՝ առաջին ամիսական նպատակն էր: Կար եւ երկրորդ, ոչ պակաս կարեւոր նպատակը: Իւրաքանչիւր ազգութիւնը կենդանի է իր կրթական-կույտութեան հիմնարկութիւններով, որոնք ներկայացնում են նրա ամբողջ քաղաքակրթական կորովը, կենսունակութեան երաշխիքները: Հայութիւնն ունի բազմաթիւ այդպիսի կազմակերպութիւններ, որոնցից խրաքանչիւրը ծառայում է յատուկ մի նպատակի: Բարեգործական Ընկերութեան նոր-

*) Ներկայ յօդուածը մենք տուննախն թերթիկ — յայտարարութիւնների ձեւով գեկտեմբերին ցրեցինք թիֆլիսի հայ լրագրիչների միջոցով եւ պէտք է գիտեցուէր «Համարաւորեր»-ի առաջին համարում, բայց տեղի պակասութեան եւ տպագրական անյարմարութիւնների պատճառով չըկարողացանք: Դնում ենք այժմ, քանի որ սրա մէջ պարզարանում են մեր շարաթաթերթի ծրագիրն ու նպատակները:

հրդի միտքն էր դարձնել ծրագրած պարբերական հրատարակութիւնը մի տեսակ ժամագրափայլ: Ուր հայկական բոլոր ազգային հիմնարկութիւնները կարող էր լինելին հանգէս պալ իրանց գործով, իրանց համարատուութեամբ, իրանց դիմումներով ու ծրագրներով: Այս կը լինէր մի տեսակ ընդհանուր միութիւն հայ ժողովրդի մէջ գործող կույտութեան խոսքի, մի միութիւն, որ փոխադարձ օգնութեան ու միաժամու աշխատակցելու հիմքերը կարծարձէր մեր ընդհանրապէս համերայնութիւնից զուրկ ցաւալի իրականութեան մէջ:

II

Եթէ այդպիսի մի հրատարակութեան պահանջը շատ զգալի էր սովորական եւ խաղաղ ժամանակներում, այսօր այդ պահանջը այլեւ անյետաձգելի է դարձել: Այսօր հայ ժողովրդը անորինակ աղէտաւոր կացութեան մէջ է գտնուում. բնական պատահարներից առաջացած անընդունելի, հարիւր հազարներով զաղթականներ, հիւանդութիւններ, ազրուտի թանգութիւն եւ այլն: Բազմաթիւ եւ անաւոր են այն կարիքները, որոնք միացել են հայութիւնը հարուածելու: Եւ այս մեծ վտանգը պահանջում է, որ հայութիւնը լարէ իր բոլոր ոյժերը, գործի գնէ իր ինքնապաշտպանութեան բովանդակ կորովը՝ այս անաւոր փորձութիւններին որքան կարելի է քիչ զոհեր տալու համար: Եւ Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը, որպէս մի հիմնարկութիւն, որի պարտքն է ծառայել հայ ժողովրդին, մանաւանդ աղէտների միջոցին, ներկայիս աւելի մեծ կարիք ունի իր գործն ընդարձակելու, հասարակութեան աջակցութիւնը աւելի յայն եւ խոր կերպով կազմակերպելու ու հայ ժողովրդին ոյժ եւ խրախոյս ներշնչելու համար:

Այս բոլորը նա կարող է կատարել իր շարաթաթերթի միջոցով: Անհա ինչու նա շտապեց, չը նայած տպագրական ծանր պայմաններին, իրագործել այդ հրատարակութիւնը հէնց այժմ:

III

Այսպիսով, ուրեմն, «Համարաւորեր» գալու է նախ եւ առաջ ծառայելու Բարեգործական Ընկերութեան նպատակներին:

Բայց սահմանափակուել միմիայն այդ նպատակներով կը նշանակէր հրատարակել մի պաշտօնական շոր ու ցամք թերթ, որ հէնց այդ հանգամանքի շնորհիւ դատապարտուած կը լինէր շատ տեղ չըջանակների գոհացում տալու: Այսպիսի մի արդիւնք անօգուտ պէտք էր համարել. քանի որ հասարակական ինքնագործունէան գործը արդիւնաւորելու համար պէտք է որ նա ժողովրդականանայ ամենալայն շափերով: Այս նպատակով էլ «Համարաւորեր» շարաթաթերթը յատուկ պաշտօնական մի թերթ չէ, այլ ժողովրդական — հանրամատչելի մի հրատարակութիւն, որ պիտի աշխատէ գոհացում տալ իր ընթերցողների մտաւոր բազմակողմանի պահանջներին: Այս նպատակն էլ Բարեգործական Ընկերութեան պարտաւորութիւնների մէջ է մտնում եւ գծագրուած է Ընկերութեան կանոնադրութեան 2 յօդուածի դ. կէտի մէջ:

Ինչպէս ցոյց է տալիս վերեւում գիտեցուած ծրագիրը, շարաթաթերթը, իր պաշտօնական բաժնից զուրս, պիտի աշխատէ ամփոփել շարաթաթական կեանքը հարազատ եւ անկողմնապահ ժամանակագրութեան մէջ, առանձին տեսութիւնների առարկայ

զարցնելով ներկայ պատերազմը, համաշխարհային կեանքը, յատկապէս Ռուսաստանի և հայկական կեանքը:

Ընթացիկ ժամանակագրական նիւթերի հետ «Համաբաւարեւոր» կը տայ մշակուած և հանրամատչելի գրուածքներ գրական-գրուածքներ: Մենք պիտի աշխատենք մեր համեստ գիրքի շահով հետաքրքրութիւն գարթնցնել զէպի մայրենի գրականութիւնը, որին ահապին նշանակութիւն ենք տալիս իբրեւ մեր ազգային կեանքի առաջնակարգ գործօնի, շարունակ մեր ընթերցողներին մօտ պահել մեր քաղաքական, կուլտուրական և գրական պատիւնն անցքերին ու փաստերին: Հաւատարմ շահով ուշադրութիւն դարձնենք և գիտական յօդուածների վրայ, որոնք զարգացական, տնտեսական, առողջապահական և այլ հանրային հարցեր կը շոյափեն:

Ինք բոլոր ինքնան հասկանալի է, որ «Համաբաւարեւոր», իբրեւ ժողովրդական հանրամատչելի թերթ, չէ կարող պատկանել որեւէ կուսակցութեան, մեր հասարակութեան մէջ գոյութիւն ունեցող որեւէ հոսանքի: Ունենալով միմիայն ժողովրդին ծառայելու նպատակը, նա իր էջերը միշտ բաց կը պահէ հայ մտքի և զգացմունքի պէտքերը արտայայտութիւնների առաջ: Բաւական է, որ այդ արտայայտութիւնները լինին անկեղծ, շնորհալի, համակուած գրականութեան, գիտութեան և ժողովրդի իրական ցանկերով:

«Համաբաւարեւոր» իր նպատակներից մէկը կը համարի պաշտպանել և արժարձել համերաշխութեան և սործակցութեան գաղափարը: Կովկասի բազմալեզու և բազմակրօն ազգութիւնների և առանձին ուշադրութեամբ և սիրով կը նետեն նրանց մատուց և կուլտուրական կեանքին:

Բաց անելով «Համաբաւարեւոր» տուածին տարուայ բաժանորդագրութիւնը, մենք սիրում ենք հաւատարմ թէ մեր գործը աւելորդ չի համարուի մեր բազմակարօն ժողովրդի սպասին և մեզ չի զրկուի մեր հասարակութեան, մեր կուլտուրական մարմինների, մեր մտաւորականութեան լայն նիւթական և բարոյական աջակցութիւնը:

1915

Հայութիւնն անց կացրեց մի տարի, որ գուցէ իսկապէս ամենապարտաւորելի է նրա երկնազարմեայ պատմութեան մէջ: Այդ զարհուրելի տարուայ ամբողջ պատկերը դեռ յայտնի չէ մեզ, ուսանալիքիս: Իր բոլոր մանրամասնութիւններով, Հայաստանի մի խոշոր մասը զեռ թիւրքական բանակի թիկունքում է գտնուում և շարունակում է մնալ արիւնոտ մշուշով ծածկուած մի երկիր: Բայց այն տեղեկութիւններն էլ, որոնք հատուկորէ կարողանում են թիւրքական սուլիների վրայով անցնել Սրեմտեան Եւրոպա, այն աստիճան ահաարսուող են, որ ամեն տեղ, Եւրոպայում թէ Ամերիկայում, ըմբռնում են իբրեւ հայութիւնը բնաջինջ անելու մի հրէշային սխտեմ:

Ներկայումս այդ դժբախտ ժողովուրդը ծայրայեղ տագնապի է մատնուած: Բուն երկրում համառարած կոտորածներից յետոյ մնացել են փոքրաթիւ քանակութեամբ հայեր: Մի շատ մեծ հատուած, որ, ոմանց հաշուով, հասնում է կէս միլիոնի, տեղահան է արուած ու քշուած է Միջագետք և Սիրիա: Մի այլ մեծ հատուած, պատերազմի հետևանքով, փախել ապաստանել է մեզ մօտ, Կովկասում: Եւ այս երեք ցաք ու ցրիւ հատուած-

ները մատնուած են ոչնչացման վտանգին: Եթէ թիւրքիայում մոնղոլական եաթաղան է, որ մահ է սպառնում ազրոդներին, այստեղ, մեզանում, այդ եաթաղանի փոխարէն քաղցն ու հիւանդութիւնն է ոչ պակաս անողորմ վտանգ նիւթում:

Նոր տարուայ հետ սովորաբար կապում են ակընկալութիւններ և բարեմաղթութիւններ: Ինչ կարող է ակնկալել հայր այս անօրինակ սղալի տարեդրիին: Ինչ է բերում նոր տարին: Արդեօք բնաջինջման ճակատագրի շարունակութիւն, թէ հաբիւրաւոր սերունդների ակնկալած անգործութիւնը, հայրենի տան ազատութիւնը...

Գուշակութիւններ անելու հնարաւորութիւն չըկայ: Գիտենք որ ամեն ինչ կախում է համաշխարհային պատերազմի ելքից: Մեր ճակատագիրը կուսմ-կոփում են ահաւոր մարտի մէջ նետուած մեծ ազգերը: Բայց նշանալի՞մէ այս, թէ մեզ անելիք չէ մնում, թէ մենք ձեռքնեք ծալած պիտի նստենք:

Այս հարցերին մեր կեանքը վաղուց է ամենակտրուկ ժխտական պատասխան տուել: Այսօր մենք յետ ենք մղել մեր բոլոր կարիքներն ու պէտքերը, առաջնակարգ հրամայողական պահանջ դարձնելով պաշտպանել ու պահպանել այն ժողովրդի քեկորները, որ մոնղոլական վայրագութիւնը դատապարտել է բնաջինջման: Այս բոլորն ոչ մի ազգ, որ մեր բարեկամներից է, չէ կարող զէնքով ճնշել այդ վայրագութիւնը, ուստի ուր որ կայ համակրանք և ցաւակցութիւն զէպի մեզ, այնտեղ աշխատում են ուրիշ, խաղաղ միջոցներով կուսել ջնջման սխտեմի դէմ: Մի կռիւ է դա, որի նշանաբանն է՝ ջանալ որքան կարելի է շատ ու շատ կեանքեր խլել մահուան ճիրաններից:

Եւ այդ կտուր ամենախոշոր մասը, քնականարար, հայ ժողովրդի բաժին պիտի ընկնէր: Ի պատիւ այդ ժողովրդի պէտք է ասել, որ նա ամեն տեղ զգաց ահաւոր բոլորի կարեւորութիւնը և լայն բաց արու իր սիրան ու գրգայնը: Ահապին գուժարներ, կազմուած մեծագոյն մասամբ ժողովրդական կողէկներից, մտել են այն հիմնարկութիւնների գրամարկերը, որոնք յատուկ նպատակ ունեն տարարախա թիւրքահայերի կեանքը փրկելու: Այս հողի վրայ էլ զարգացել է հասարակական լայն գործունէութիւն, որ դաժան 1915 թուականի պատմութեան մէջ պիտի կազմեն մէկից աւելի լաւագոյն և զեղեցիկ էջեր:

Մական, որքան էլ լարուած լինէր հայ ժողովրդի ինքնագործունէութիւնը, դժբախտութիւնն այնքան ահռելի էր, որ ազատել մեզ մօտ ապաստանուած հայութիւնը անհնարին պիտի լինէր, եթէ մեծ Ռուսաստանը իր ուժից և սրտարաց հովանաւորութիւնը չը տարածէր կործանման անդունդին հասած ժողովուրդի վրայ: Պետական գանձարանից առատ նպաստներ յատկացուեցին զաղթականներին պահպանելու համար: Առաջին անգամն է որ հարստանարուած թիւրքահայը եւրոպական մեծ պետութեան այսքան հզօր աջակցութեան և խնամքին է արժատանում: Պետական այդ մեծ նպաստների շնորհիւ էր որ

մենք կարողացանք աւելի ընդարձակել մեր ինքնապաշտպանողական գործունէութիւնը:

Ասել թէ այդ գործունէութեան տապաւնագում մենք հասել ենք կատարելութեան, չէ կարելի: Փորձի, անակնկալութիւնների, վնասութեան տարի էր դա, և մենք շատ բան կորցրինք հէնց այդ պատճառով:

Այս նոր տարում, ուսածք, աւելի նպաստաւոր կը լինեն համգամանքները, ու մենք կը գործենք աւելի մեծ ստեղծագործական եռանդով, տոգորուած այն խորին համոզմունքով, որ ներկայի մեր գործունէութեամբ մենք մեր տպագրան, մեր ազգային ճակատագիրն ենք դարձնում: Թիւրքահայերին կորստից և վայրենացումից փրկելը միայն մարդասիրութեան, հղրայրութեան պարտք չէ: Դա ցեղային մեծ ինդիք է ամբողջ հայութեան համար և կուշտուրական մի մեծ պահանջ Առաջաւոր Ասիայի համար:

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը, որի հետ այս ցեղային-կուշտուրական մեծ հարցի մէջ միացած է Հայկական Կենտրոնական կոմիտէն, նոր տարեշրջանի սկզբին ջերմ փափագներ է յայտնում, որ հայ հասարակութիւնը աւելի ևս պարտաճանաչ հանդիսանայ այս պատմական ժամանակներում, աւելի մեծ պատուով, կրկնակի և եռակի վառ ոգևորութեամբ խմբուի իր այն հիմնարկութիւնների շուրջը, որոնք հայի փրկութեան ուղիքը գործն են իրականացնում, լինի նրանց զօրավիզն ու աջակիցը, տանէ նրանց դէպի նորանոր յաջմանակներ այն կուռի մէջ, որ փնտկուած է մեր ազգին հայաջինջ վայրագութիւնների դէմ...

Աշխատանք և հաւատ...

Ներքին տեսութիւն

ՄԵԶԱՆՈՒՄ ԶԵՄՍՏՈՒՅՑՆԵՐԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻՆ

Ինչպէս յայտնի է՝ նոր փոխարքայ մեծ իշխան Նիկոլայ Նիկոլանիչի առաջին քայլերից մինն էր նրա այն կարգադրութիւնը, որ իր գիւմաստանը կազմուի մեր երկրում զեմստուային ինքնավարութիւն մտցնելու նախադիւր, որի քննութեանը պիտի հրաւիրուին և հասարակութեան ներկայացուցիչները:

Մեղանում, ինչպէս և բուն Ռուսաստանում, գիւղացիներից տուրքեր են առնում տեղական կարիքների համար, բայց այդ տուրքերը ծախսում են ոչ թէ ժողովրդի բնորոշած անձինք, ինչպէս այդ տեղի է ունենում քաղաքներում յանձնա քաղաքային վարչութիւնների, այլ ոստիկանութիւնը և վարչութիւնը յանձնա օրիստանների, դուստապետների, նահանգապետների, նրանց ծառայողների և փոխարքայի խորհրդի: Մինչդեռ եւրոպական Ռուսաստանում, որտեղ կան զեմստուային հիմնարկութիւններ, արագ աճում է ուսումնարանների, հիւանդանոցների, զեղատների, բրժիշկների, գիւղատնտեսների թիւը, արագ շինւում են ճանապարհներ, կամուրջներ, բերում են գիւղատնտեսական գործիքներ և այլն, իսկ մեղանում բոլորովին այլ պատկեր է: Դիւղը բոլորովին անօգնական է, անգրագէտ են համարեա ամենքը, արագ դարձանում են վարակիչ հիւանդութիւնները, չըկան ճանապարհներ և, առհասարակ՝ այն, ինչ քիչ ու շատ տանելի է դարձնում գիւղացու կեանքը:

Մեղանում զեմստուային ինքնավարութիւն մտցնելու ան-

հրաժեշտութիւնը այնքան ակնյայտնի է, որ ով փոքր ի շատէ պապափար ունի ուսական զեմստուայի մասին, ազգականում է այդ բարեխոսութիւնը մեղանում իրապործելու մասին: Սակայն՝ այդ պահանջը ակնյայտ դարձաւ մանաւանդ պատերազմի ժամանակ: Մինչդեռ քաղաքները, որտեղ զեմստուայի նման անտեսական ինքնավարութիւն կայ, միջոց և ճանապարհն են գտնում հիմնելու հիւանդանոցներ, կազմակերպելու փախուսականներին օգնելու գործը, օգնութեան դալու գէնքի կոշուածների բնտանիքներին, կոտելու թանգութեան գէմ, բնդհակառակը՝ գիւղերը, գաւառները և ամբողջ նահանգներ ընկել են անօգնական դրութեան մէջ և իրենց ամբողջ յոյսը դրել են քաղաքների կամ պետական զանձարանի օգնութեան վրայ:

Այս գրութեան մէջ բնական էր յիշել, որ մեղանում շատ անգամ է յարուցուել զեմստուայի խնդիրը, որ առաջ են մղել հասարակութիւնները, համագումարները, մամուլը և ինքը՝ կառավարութիւնը, բայց գործը միշտ խանգարուել է, երբ խօսքը վերաբերուել է մեղ հարկաւոր զեմստուայի ախպին:

ԻՆԶՊՐԻՄԻ ԶԵՄՍՏՈՒՅՑ Ե ԶԱՐԿԱՆՈՐ ԿՈՎԿԱՍԻՆ

Այս հարցին մեր հասարակական գործիչների մեծամասնութիւնը մինչև այժմ միշտ պատասխանել է... «Մեղ հարկաւոր է նոյնպիսի զեմստուա, ինչպիսին գործում է Ռուսաստանի միւս վայրերում»:

Իրաւ է, գտնուել են և այնպիսիները, որոնք իրենց աչքերը չեն փակել Ռուսաստանում գործող զեմստուային կանոնադրութեան պակասութիւնների վրայ և կարծել են, որ այդ թերութիւնները մեղանում պէտք է վերանան: Սակայն՝ մեծամասնութիւնը առարկել է սրան. «Մեղ աւելին չեն տայ, քան այն, որից օգտւում է ամբողջ պետութիւնը: Անենք գայութիւն ունեցող հասարակութիւնները իրենց առաւելութիւններով և պակասութիւններով, իսկ յետագայում. երբ Պետական Դուման բարուարումներ կը մտցնէ գործող զեմստուայի մէջ, նա, հաւանորէն, չի մոռանալ և մեղը»:

Բայց չէ՝ որ Կովկասում կան այնպիսի առանձնայատկութիւններ, որ չըկան ուրիշ տեղում: Արդեօք հարկաւոր չէ՞ այդ ի նկատի առնել: Սրան պատասխանել են «Ժիւտ է, առանձնայատկութիւններ կան, բայց նրանք չըպէտք է խանգարեն գոյութիւն ունեցող զեմստուայի բնդհանուր սխաւեմը: Այս հիմամբ՝ 1909 թուականի այն խորհրդակցութիւնները, որոնց մասնակցում էին տեղական հասարակական գործիչներից շատերը, այն միտքը յայտնեցին, թէ հարկաւոր է նուազեցնել բնորական ցենզը (մեղանում խոշոր կալուածներ շատ քիչ կան), թէ պէտք է զեմստուային յանձնել ջրաբաշխական գործերը, հաշտարար դատարանների բնորութիւնը և այլն: Իսկ բնդհանուր սխաւեմը խորհրդակցութիւնների նախագծի մէջ պահպանուեց:

Ոմանք, ի նկատի ունենալով մեր երկրի բազմացեղութիւնը, առաջարկում էին մտցնել ազգային կուրիաներ: Բայց մեծամասնութիւնը վճռականապէս մերժեց այդ, ի նկատի առնելով, նախ այն, որ զեմստուան զրադուած է անտեսական և ոչ թէ քաղաքական գործերով, հետեւաբար՝ զանազան ազգութիւնների այդ ապարելզում միասին գործելը ոչ միայն չի սասակացնէ նրանց մէջ եղած թշնամութիւնը, այլ, բնդհակառակը, կը մօտեցնէ իրար բազմազան տարրերը, և ապա՝ ազգային կուրիաները չեն կարող փոքրամասնութեան աւելի մեծ ձայն տալ, քան մեծամասնութեան և միայն աւելի սուր կերպարանք կը տան բնակչութեան զանազան մասերի յարաբերութեանը:

Բայց ներկայ պատերազմը առանց այդ էլ սրեց ազգային հարցը Կովկասում: Նա մեր հասարակութեան ստիպեց ամեն ինչի նայել քաղաքական անտակէտից: Եւ նոյն իսկ այնպիսի տընտեսական օրգան, ինչպիսին է զեմստուան, դարձաւ ազգային պայքարի դէնք: Այս բանը առաջ մղեց այն հարցը, թէ չի կարելի

արդեօք այնպիսի զեմատուային միաւորներ ստեղծել, որոնք ունենային բնակչութեան միատարր կազմ: Այս առնականաց կրկ-
րի ներկայ բաժանումը նախնականի և դաւանների այլ ևս ոչ
որի գոհացումն չի տալիս: Բնակչութեան կազմից միատեսակ չեն
և աւելի մանր միաւորները, որինով՝ ուսուցիչական կամ հաշտա-
բար փնտրանքը:

Սակայն՝ նախնականի և դաւանների սահմանները այնքան էլ
հեշտ չէ փոխել, ինչպէս թուում է առաջին հայեացքից: Փոխութիւն
ունենող բաժանումը բնակչութեան կեանքում արդէն ստեղծել է
անասական որոշ կազմ: Վարչական ներկայ կենտրոնների շուր-
ջը առաջ է եկել առեարական ու արդիւնաբերական գործունեու-
թիւնը: Այդ պատճառով ամեն անգամ, երբ ծաղում է վարչական
սահմանները փոփոխելու խնդիրը, լուում է շահագրգռուած ան-
ձերի վայնասունը, և բորբոքում է շահերի կոխը: Այսպիսի հար-
ցերը մինչև իրենց լուծում ստանալը տանտեսակ տարիներ անց-
նում են զանազան ինտանցիաներ: Հետեւաբար՝ մեղանում զեմ-
ատուային ինքնավարութիւն մտցնելու հարցը կապել երկրի վար-
չական նոր բաժանման ինդրի հետ՝ նշանակում է զրկել մեղ փոքր
ի շատէ մօտ ապագայում զեմատու առանձնու երջանկութիւնից:

Բայց, գուցէ, միատեսակ բնակչութեամբ զեմատուային միա-
ւորներ այնպէս կարելի է ստեղծել, որ չբխախտուին նախնականի
սահմանները: Թերեւ կարելի է ստեղծել մօտաւորապէս գա-
ւառների տարածութեան ու բնակչութեան թուով հաւասար չըր-
ջաններ, որ միատեսակ լինէին բոլոր ցեղի և ըստ կրօնի, տնտե-
սական շահերի բնոյթի և յարմար համարուէին աղագրական
դիրքով:

Սուտում ենք գաւառական կամ շրջանային զեմատուայի մա-
սին և ոչ թէ շինական հասարակութեան, փոյոստի կամ սրանց
միութեան նման մանր զեմատուային միաւորի մասին, որ շատ
փոքր են զեմատուային խնդիրներ իրագործելու համար և չափա-
զանց անուշ են երեւոյթական կողմից: Նրանց համար գծուար է
պահել իրենց վարչութիւնը, վարժարաններ (գիմնազիաներ), հի-
ւանդանոցներ և այլն: Բայց այդ մենք այժմ գուցէ և չբտա-
նանք զեմատուային մանր միաւոր: Այդ թէև բնորոշում է Պե-
տական Դումայի կողմից, բայց այն ձեռով, ինչպէս այդ ցանկալի
էր վերջինիս համար, չի ստացել Պետական Թորձրդի հաւանու-
թիւնը: Երեւի շինական զեմատու մեղանում կըմայցուի միամա-
մանակ ամբողջ Թուսաստանի հետ: Հետեւաբար՝ մենք չենք կարող
մնալ առանց գաւառական կամ այնպիսի զեմատուայի, որը կար-
դանար փոխարինել գաւառական զեմատուային:

Մինչև վերջին ժամանակները պարզուած չի եղել, թէ կա-
րելի է ստեղծել այդպիսի զեմատուային շրջաններ, միեւնոյն ժա-
մանակ թողնելով գաւառը իրեն վարչական շրջան: Այն ինչ՝ ան-
հրաժեշտ է այդ խնդիրը պարզել:

Մենք գիտենք, որինակէ համար, որ բնակչութեան կազմի
կողմից ամենախաղաղէտ նախնական, ինչպիսին է Դանձակիւնը,
կազմուած է գիւղատնտեսական 9 շրջան մօտաւորապէս միատե-
սակ բնակչութեամբ: Մենք կարծում ենք, որ գծուար չի լինի
կազմել նոյնպիսի շրջաններ և հարեան վայրերում, այն է՝ Երեւա-
նի նախնական և Կարսի շրջանում:

Այդ գաղափարը իրագործելու համար անհրաժեշտ է կազմել
մի մասնաժողով այնպիսի անձերից, որոնք մանրամասն ծանօթ
են յիշեալ տեղերի բնակչութեան: Ինչպէս մեղ յայտնի է, այս
ուղղութեամբ քայլ արել է Թիֆլիսի հասարակական ակումբը,
որը առաջին տարին չէ որ գրադուում է մեղանում զեմ-
ատուային ինքնավարութիւն մտցնելու հարցի մշակումով: Մտում
է ցանկանալ, որ և միւս հասարակական հիմնարկութիւնները ուշք
զարձեն այս հարցի վրայ, օգնելով իրենց գիտեցածով յիշեալ
ակումբին կամ ինքնուրոյնաբար մշակէին հերթական նոյն խն-
դիրը:

Որովհետեւ իւրաքանչիւր զեմատուայի հակողութիւնը պատ-
կանում է ոչ թէ զանազան նախնականների և տնտեսների,

այլ մի նախնականի և նախնական տնտեսի, այդ պատճա-
ռով շրջանների գոտաւորութեան ժամանակ հարկաւոր է ուշք
զարձնել, որ միեւնոյն շրջանը չընկնի զանազան նախնականների մէջ:

Այս ամենը վերաբերում է այն վայրերին, որտեղ բնակչու-
թիւնը ամենից աւելի խոյտարդէտ է, և որտեղ բնակչանին մեծ
թիւ կազմող կուլտուրական փոքրամասնութիւնը կարող է ճնշուել
ոչ կուլտուրական մեծամասնութիւնից: Այդ տեղերն են Գանձակի
ու Երեւանի նախնականները և Կարսի շրջանը: Իսկով Կովկասի միւս
վայրերին՝ մեղ թուում է, թէ այնտեղ վարչական սահմանները
խիստ փոփոխելու կարիք չկայ:

Փոխութիւն ու Բագուի նախնականում և Դաղստանում
բնակչութիւնը բոլորովին միատեսակ է:

Այս տեղերից ոմանց մէջ վրացիներն են միատեսակ բնակ-
չութիւն կազմում, միւսների մէջ՝ մահմէդականները:

Թիֆլիսի նախնական բնակչութիւնը խոյտարդէտ է, բայց
այստեղ էլ գաւառներում միատեսակ է: Գաւառների մեծամաս-
նութեան մէջ վրացիներն են միատեսակ բնակչութիւն կազմում,
իսկ Ախալքալաքի, Բորչալուի և Թիֆլիսի գաւառներում մեծա-
մասնութիւն են հայերը, որոնք Ախալքալաքի գաւառում բացա-
ռակ և Թիֆլիսի ու Բորչալուի գաւառներում յարաբերական
մեծամասնութիւն են կազմում:

Ներկայ յօդուածում ես խօսում էի այնպիսի շրջանների մա-
սին, որոնք զեմատու մտցնելու ժամանակ կարող են փոխարինել
գաւառներին: Բայց ինչպէս վարուել և ինչ անել Գանձակի ու
Երեւանի նախնականներում և Կարսի շրջանում: Չէ՞ որ սրանց բնակ-
չութիւնը աւելի նուազ խոյտարդէտ չէ, քան նրանց գաւառներինը
առանձին առանձին առաւ: Այն ինչ՝ նախնական զեմատուան, իրեն
ամենախոշոր և մեծ միջոցների տէր միաւոր, ներքին նախնական-
րի բնակչութեանը ցոյց է տուել խոշոր ծառայութիւն՝ մտցրել է
գիւղատնտեսական օգնութիւն, հիմնել է անախաղաղական թան-
գարան ու պահեստանոցներ, կազմակերպել է ուսուցչական զբո-
րոցներ և այլն: Ի՞նչը կարող է մեղանում փոխարինել նախնա-
կական զեմատուային: Արդեօք համակովկասեան զեմատուան է այդ:

Բայց հանրերկրային զեմատուան չափազանց մեծածաւալ
միաւոր է, չափազանց խոշոր է, որն իր ձեռքերից բաց չի թող-
նում երկրի վարչութիւնը: Փոխարքայի նախկին օգնական Պե-
տերոսը Պետական Դումայի անդամ Ակորելի և Թիֆլիսի իրա-
ւաստների հետ ունեցած խօսակցութեան ժամանակ յայտարա-
րեց, որ հանրերկրային զեմատուան կէս բիւրոկրատիկ կըլինի:
Աւելի ուղիղ կըլինէր ասել, զանի որ այդ հաստատութեան մէջ
բիւրոկրատիկ տարր կըլինի, նա տիրապետող զէր կը խա-
ղայ շնորհիւ այն ամուր զիրքի, որ մեր կեանքում առհասարակ
բնում է ծառայող գոտակարգը: Այս զէպքում մենք կուենանք
ոչ թէ ինքնավարութիւն, այլ նրա ուրուականը միայն: Բայց ես
առ այժմ չեմ ուզում երկար խօսել նախնական զեմատուայի
մասին: Պէտք է սպասենք մինչև որ մեր երկիրը ճանաչողների
աշխատութեանց մէջ ստեղծուին միատեսակ բնակչութեամբ շր-
ջաններ, որ կարողանան փոխարինել այժմեան խոյտարդէտ գա-
ւառներին: Թերեւ զեմատուային այդպիսի շրջաններից չափու-
մէն ախալքալաքի խոշոր միութիւններ, որ կարողանային փոխարինել
նախնական զեմատուաներին:

Իշխ. Գ. Թումանեան

ԿԵԱՆՔԻ ԹԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹԻ

Ահա ազգերի մեծ պատերազմի արդէն երկրորդ տարին է, որ
գիւղատնտեսական արտադրութեան կողմից լայնածաւալ Թու-
սաստանը առաջնակարգ մթերքների կարիք է զգում, — չկայ հաց,
իւգ, շաքար և այլն: Ընտրելու այս բանի՝ գնները բարձրանում
են ցարդ չըբտում աստիճանի: Կեանքի թանկութիւնը ուղղակի
խեղդում է մարդկանց:

կամ պահում են բարեգործութեամբ, պատահական նուիրատու-
թիւներով: Յիշենք միայն, որ՝ Մարագ-Ռաֆայէլեան վարժա-
րանք, Լազարեան ու Գեորգեան ճեմարանները, Սանտարեան
վարժարանը, Ներսիսեան դպրոցը, Յովնանեան դպրոցը, Գայե-
նեան դպրոցը, Մանթաշեանի հաշուով շինելիք դպրոցական շէնքը,
Շուշումայ և այժմ էլ Շամախու թեմական դպրոցները, Ազգադրա-
կան և հրատարակչական ընկերութիւնները, Եւսուցչական ֆոնդը,
Քեր մամուլը, նոյն իսկ «գեմմոկրատական» անգամ մասնաւոր
հրատարակութիւններն ու որոշ չափով էլ բարձրագոյն կրթութիւն
ստանալու գործը և այլն և այլն: Մի խօսքով, հագիւ թէ լինի մի
քիչ թէ շատ աչքի ընկնող հանրագումար գործ, որ այն կամ այն
չափով բարեգործութեամբ չափէր իր գոյութիւնը: Դեռ չենք
յիշում զուտ բարեգործական ընկերութիւնները, որպէս Կովկ. Հ.
Բարեգ. Ընկ., Եգիպտոսի բարեգործականը, Կուլտուրական Միու-
թիւնը և այլն:

Այսպէս կամ այնպէս մի սոցիալ-տնտեսական փաստ է, որ
թէ Եւրոպայում ու Ամերիկայում և թէ մանաւանդ մեզնում բա-
րեգործութիւնը հասարակական-կուլտուրական կեանքի գործօննե-
րից մէկն է: Այնպէս որ՝ որոշ հասարակութիւնների համար հրա-
ժարուել բարեգործութիւնից նշանակում է հրաժարուել կուլտու-
րական շինարար աշխատանքից՝ ու կեանքից: Եւ բարեգործու-
թիւնից օգտուելը կամ դրան դիմելը մի օգտաւ կամ «ծրիակի-
ութեան սովորութիւն» չէ, նման համաշխարհային ոչինչ չեն
ապացուցում, այլ որոշ քաղաքական-ազգային ու սոցիալ-տնտե-
սական դրութեամբ պայմանաւորուած բնական մի երեոյթ, կուլ-
տուրական մի անհրաժեշտութիւն:

Ներկայիս բարեգործութիւնը մանաւանդ հայ հասարակու-
թեան մէջ բնական ու անհրաժեշտ մի ժողովրդատնտեսական ու
սոցիալական երեոյթ է, որ իր կուլտուրական դերն ունի կատա-
րելու մեր կեանքում, մինչև որ այդ գերը իր վրայ կրկնեցնեն
տեղական ինքնավար մարմինները:

Վ. Խորէնի

ՀԱՄԱՌՈՑ ՏԵՊՈԹԻՒՆ ԳԱՂՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ԱՐԴԻ
ԿԱՅՈՒԹԵԱՆ Կ. Հ. ԲՈՒՄԵՆ ԵՒ ՀԱՅԿ. ԿԵՆՏ. ԿՈՄԻՏԷԻ
ԳՈՐԾՈՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ

I

Թիւրքիայի պատերազմը ունեցաւ հայ ժողովրդի համար
չափազանց աղետալի և տեւիչ նեղանքներ: Առիւնուշտ տու-
թանք տասնեակ տարիներից ի վեր սխառեմատիկ կերպով աշ-
խատում էր իրազգործել իր հրէշաւոր ծրագիրը՝ Հայաստանը ա-
ռանց հայերի, պատերազմը սկսուելուց յետոյ, ամենայն ցինի-
կութեամբ առաջ է տանում իր դիւային քաղաքականութիւնը,
ստեղծելով ամենուրեք հայկական ջարդ:

Նորա զազանային ախորժակը տեւիչ ևս զրգուում են առա-
քանակի նախնիները՝ հոկտեմբերի 25—26-ին Գեօրգի-բէօից,
դեկտեմբերի 18—19-ին Սարիգամիշից և յուլիսի 13-ին Մանազ-
կերտից և այլա Վանից: Այս բոլորի արդիւնքն լինում է բազմա-
թիւ բնատնիքների փախուստը, որանք, կորցնելով իրենց բնա-
նիքի անգամների 2/3-ը, թողած առան ու անգ, մի կերպ հայ-
նում են Կովկաս և ապաստանում կովկասաւոյ Եզրայեանքի մաս:

Գաղթականական հոսանք ունեցել ենք Տաճկահայաստանի
համարեա բոլոր վայրերից, որ անցել է Կովկաս՝ Դարսի, Իզմի-
րի և Զուլֆայի գծերով:

Առաջին գծով անցել են գլխաւորապէս Տաճկաց Բասենի
բնակիչները, թուով 18,91 հոգի:

Երկրորդով անցել են՝ Ազրախի, Պարսկաստանի շրջանի
Գամնուի, Անթաքի, Արագայի, Արաշկերտի շրջանների բնակիչնե-
րը, թուով 170,000:

Երրորդով անցել են՝ Ազրախի, Պարսկաստանի շրջանի
բնակիչները 18,055, ընդամենը՝ 207,473 տաճկահայ և պարս-
կահայ փախստական. բացի այդ՝ նոյն վիճակին ենթարկուել են՝
Օլթիի, Արգանուշի, Արթուինի և Արդահանի բնակիչները, թուով
7320 անձ:

Պէտք է շեշտեմ, որ այդ թուերի մէջ ի նկատի չեն առ-
նուած Վանայ շրջանի այն գաղթականները, որոնք անցել են
Պարսկաստան և մնացել այնտեղ, մօտ 10,000 և 3500 որք,
որոնք տեղաւորուած են ապաստարաններում: Ուրեմն՝ բոլոր
փախստականների թիւը հաւասար է 229,293-ի: Դոցանից 55%
պատկանում է իզական, սեռին, որից 30% երեխայ, իսկ 45%-ը
ար. սեռին, որից 25% -ը երեխայ են: Բացի այդ՝ արական սեռի
մնացած 20%-ից 10%-ը ձեր են, անընդունակ աշխատանքի, հե-
տեապէս աշխատաւորների թիւը հասնում է 10%-ի: Չպէտք է
զարմանալ այդ քանի վրայ, որովհետեւ անխնայ կոտորածի են-
թարկուել է գլխաւորապէս արական սեռը:

Կոտորածի և զոհերի անոնիթեան պերճախօս ապացոյց
կարող են լինել մեր ձեռքի տակ գտնուած մի քանի վայրերին
վերաբերեալ հետեւի թուերը՝ Կոտորուել են՝

I. Բասենի շրջանում	195 հոգի.
II. Ազրախի, Արագայի, Պարսկ. շրջաններում	299 »
III. Բիթլիսի, Նյաթի շրջաններում	10,500 »
Սրանց ազգակից են Ադերդ և ճանապարհին կոտորել:	
IV. Բուլանիի շրջանում	7,5000 »
V. Մշոյ գաղտում	110,000 »
Նրանցից ազատուել են միայն մօտ	10,000 »
VI. Մնուսի շրջանում	10,000 »
VII. Մանազկերտի և Պամնուի շրջաններում	950

Բացի այդ՝ Վանի նահանջի ժամանակ ճանապարհին, Էջ-
միածնում, Իզմիրում, Երեւանում և այլ վայրերում մեռել են մօտ՝
20,000 հոգի:

Փախստականները, բացի մարդկային զոհերից, նախապէս
միանգամայն քայքայուել են:

Որպէս զի որոշ գաղափար կազմուի նոցա կորստի մասին,
առաջ ենք դնում մեր ձեռքի տակ գտնուած թուերը, որ վերա-
բերում են՝ Բասենի, Արագայի, Ազրախի, Արաշկերտի և Պարս-
կաստանի 53,265 գաղթականներին:

Ունեցել են՝
Իձկան՝ 38,659, կթան՝ 27,940, ձի և աւանակ՝ 3,941, մանր անասն՝
140,625, փութ ջոր., զարի, ուլիւր՝ 2,590,494, սայլ՝ 7,905, փութ խոտ
2,885,450, փութ ցանքս 369,880:

Ապստեղ են՝
Իձկան՝ 1,020, կթան՝ 670, ձի, աւ.՝ 310, մանր ան.՝ 2,150, սայլ
310, իսկ ապաստածք՝ 116,000 բուրլու: Ուրեմն՝ Էթի 53,265 փախս-
տականների կորուստը 13 միլ. է, միջին թուով բոլոր փախս-
տականներինը կորելի է բնորունել 64 միլ., իսկ ազատուածը
524,000 բ., այսինքն՝ 1% -ից էլ պակաս:

Այլ թշուառ և ամենայն փախստականների առաջ իրենց
զաները բաց արին Կովկասի զանազան վայրեր, որտեղ նոցա
տեղաւորուած են այժմ նեղանալ կերպով՝

1. Դարսի նահանգ:	
1. Դարսի գաւառական	2,821 անձ
2. Սաղմուսի գաւառակ	2,165 »

Որչեւ թուերը ցուցում են իմ և բնակչ աշխատակիցներին առանձնա-
սիրութիւններից, որոնց յայտնում եմ իմ շարժակալիքս:

3. Զարիզատի գաւառակ	259	»
4. Շորադեղի գաւառակ	1,938	»
5. Նախիջիանի գաւառակ	1,220	»
6. Խորապանի գաւառակ	1,283	»
7. Կաղզուան քաղաքում	470	»
8. Դարսում	1,859	»
9. Արդանանում	378	»
10. Բասենի նուաճուած գիւղերում	3,525	»
II. Գանձակի գաւառում	8,000	»
III. Դաղախի գաւառ	3,500	»
IV. Նոր Բայազետի գաւառ	»	»
1. Երևովկայի շրջանում	1,671	»
2. Ախտալայի շրջանում	3,493	»
3. Բայազետի շրջան	5,918	»
V. Դարաքիլիսայի շրջանում	5,000	»
VI. Աղեքսանդրապոլի շրջ.	27,000	»
VII. Վաղարշապատի շրջ.	25,000	»
VIII. Իզմիրի շրջանում	12,000	»
IX. Երևանի շրջանում	28,000	»
X. Բորչալուի շրջանում	3,500	»
XI. Հին-Նախիջ. և Շարուր Կարալաղեակի շրջ.	5,300	»
XII. Գարսիստանում	28,000	»
XIII. Թիֆլիսում	3,000	»
XIV. Ուրբեր գանազան որսանողներում	3,500	»
XV. Լնացեալները ապաստանել են՝ Արծափի, Մոսունի, Ախալքալաքի, Բաթումի և Կոփիսի այլ շրջաններում		
Այժմ կանցնենք գաղթականների արդի կացութեանը		
(շարունակելի)	Ա. Շարաֆեան	

Կ. Հ. Բ. Բ-ԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅ ԿԵՆՏ. ԿՈՐԵՏԷՍ ՏԱՐԵԳԻՐ

ՍՄԲԱՏ ՏԵՐ-ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Սմբատ Ստեփանեան Տէր-Առաքելիսնը ծնուել է 9 մարտի 1863 ամի Վաչիկան գիւղում և վախճանուել Թիֆլիսում 7 մայիսի 1915 թ.։ Հանգուցեալը իւր կրթութիւնը ստացել է Տէր-Յա-

* Այդ թուի մէջ մտնում են և մօտ 12,000 պարսկաւայ, որոնց թէպէտ վերադարձել են, բայց այժման ջայթայտած դրութեան մէջ են, որ նոցա վեճակը նոյն է, ինչպէս տանկաւայ գաղթականներինը։

կորեանի գիշերօթիկ դպրոցում (պանսիօնում) և պարսպել վաճառականութեամբ։ Համարեա իւր ամբողջ կարողութիւնը կտակել է բնկերութեան աշխէ՛ւ) մի տուն, որ գտնուում է Թիֆլիսի 3-րդ քաղաքամասում, Սերգիեակի փող. № 3. (մօտ 100,000 ռ. արժողութեամբ)։ Բ) Կեանքի ապահովագրական գումար նիւ-Եօրք Ընկ. 10,000 ռուբլի։ Գ) անշարժ կալուածք Վաչիկան գիւղում — մի տուն և մի այդի, մօտ 5000 ռ. արժողութեամբ։ Իսկ Թիֆլիս քաղաքի ձրի և էժանադին ճաշարաններին թողել է «Россия» Ապահովագրական Ընկեր. մէջ դրած գումարները։

Համաձայն կտակագրի կամքի՝ Վաչիկան գիւղում խորհուրդը լրաց է տրել ծխական դպրոց, ուր սովորում են մօտ 60 աղայ և աղջիկ միասին։

ՆՈՒԷՐՆԵՐ.— Կ. Հ. Բ. Բ-ԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ՇՆՈՐՀԱՅԱԼԻՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅՆԷԷ

Յիսնուալի ճիւղի վարչութիւնից 100 ռ. «Համարուաբերի» ֆոնդի համար։

Գաղթականներին տրուին ստացուել է 1) Արաքսու մանի ճիւղից ներկայացման արդիւնը 80 ռ. 07 կ. 2) Նոյն ճիւղից տար շորեր պատրաստելու 86 ռ. 59 կ. 3) Թուման Զախարեան Թումանեանից տնտեսութիւնը զարդեր. 4) Անյայտ արկնաշից 10 ռ. 5) Աննա Ձիթոյեանից պարբերական նուէր 9 ռ. 6) Վասիլ Զաքարեանից 3 ռ. 7) ըստ կտակի եկամտերին Առ. իշխ. Բեհրուդեանի յօդուտ չքաւորների 50 ռ. 8) Փոխառ. Վարկի Ընկ. 15 ռ. 9) ժողոված Մ. Արամեանի շինութեան վրայ զանազան անձերից 100 ռ. 10) Տիկին Աննա Գեորգեանից Բ-թեան՝ ճաշարանի համար 24 հատ աղաման։ 11) Սկուիթից (Կիկի Նոյն.) երդ. հաւատ. պ. Սահակ Միլլիսեղեկեանից 25 ռ. 12) Մարիուպոլի, հայկական կոմիտէից 200 ռ. 13) Ախալքալաքի կանանց բարեգ. բնկ. օգու. 23-ին կապակերպած երկոյթից գոյացած 361 ռ.

Գ. Սերգէյ Իվ. Գոգոսեանի ընտանեկան հրաւերի ժամանակ ժողոված 110 ռ., պ. Գրիգոր Տէր-Մարութեանից ինչպէս կտոր շոր (մէկը ներքնակ), եզր. Ձիրութեաններից 40 ռ., որից 20 ռ. որբերի և 20 ռ. քաղաքի չքաւորների օգտին։ Ն. Վ. Ս-ից Վանի սրբերի օգտին 10 ռ. «Тифл. Лист.»-ի խմբագրութեան միջոցով իշխ. Արդութեան-Երկայնաքաղաքից 50 ռ.

Խմբագրութիւնը շնորհակալութեամբ ստացաւ Թէյալեւ-բախից Ս. Յարութեանի միջոցով 5 ռուբլի գաղթականների օգտին, որ յանձնեց Կ. Հ. Բ. Բ-թեան։

Իր խումբ աղուրեցի արկններից — 9 բարձի երես։

Թիֆլիսի վաճառականական-Կոմիտէից — 100 բարձի երես, 100 բայկուի վերմակ, 100 ներքնակ, 100 բարձ, 100 սաւան, 200 շարուար և 200 ըլուզ։

Օդեսայի Հայ կանանց Կոմիտէից — 101 վերմակ, 1850 կտոր զանազան նոր և չին շորեր։

Սուրիից և Գէլլենջիկից Тверск. М-ра Մանուսեանից և Ասեօսեանից 7 վերմակ, 151 կտոր չին շորեր։

Գարսիկաւայ գաղթակ. նպաստող Սանձնաժողովից 265 կտոր նոր վերարկուներ։

Ֆեոդոսիայի Հայկ. Կոմիտէից 929 կտոր չին շորեր։

Արաքսու մանի Կ. Հ. Բ. Ընկ. ճիւղից 58 կտոր չին շորեր։

«Հորիզոն» լրագրի խմբագրութեան միջոցով — Սամարա Թաղուհի Մարֆոյեանից մի պարկ զանազան շորեր։

Նիւ-Եօրկ (Екатер. гуд.) Դարբինեանից 2 կապոց չին և նոր շորեր։

Տաշքենտ — Կ. Ո. Քարամեանից մի կապոց զանազան հագուուտ։

Սուրի — Մ. Կակոսեանից 2 կապոց զանազան չին և նոր շորեր։

Կաղզուան — Մ. Ա. Բեղարովից մի կապոց հագուուտ։

Խրիմից — Ն. Քոչարեանից մի կապոց զանազան շորեր։

Պրոխորովնայա կայարանից — Ն. Խ. կիսաօդից մի կապուց զանազան հին և նոր շորեր:

2. Մեյքուսմանից 2 կապուց շորեր:

Վերոյիշեալ բոլոր, ինչպէս և Ը-թեան արհեստանոցներում պատրաստուած իրերը, վերմակ 15,594 հատ, ներքնակի երես 3,242, բարձի երես 3427, բաճկոն 2409, շաղկի 12,186 (բոժաղէից և բեաղից), վարակի 9189 (բոժաղէից և բեաղից), անդրա-վարակի 4,408, բլուզ 3,135, գերիս (բոժաղէից) 3,308 և խրկա 5165, վերարկու 30 հատ, Քաղաքների Միութիւնից յատկապէս անուած 35 վագոնով ուղարկուած են գաղթականների և որբա-նոցների համար Սանահին, Իրիլիան, Քարուանսարա, Երնովկա, Իլդիր, Ղարս, Ալեքսանդրապոլ, Ղարաբիլիսա, Գանձակ, Ղազախ, Բայազէթ, Արծախ, Մոսուս, Էջմիածին և Երևան, իսկ Թիֆլիսում բաժանուած է գաղթականներին 1,300 կտոր հագուստ:

Շնորհաֆալութեամբ ստացուեց 1915/16 զպրոցական տարուայ առաջին կիսամեակի նպաստ երեք հազար բուրջի պ. Տիգրան Աֆրիկեանից, որի տարեկան 6000 բ. նպաստով Կ. Ն. Բարեգ. Ընկ. պահում է գաղթյններ Կովկասի զանազան վայրերում:

9. Է. Աստուխանից շնորհաֆալութեամբ ստացուած է յօդուտ Ընկերութեան ապաստարանի և ճաշարանի երկու քանկ քաղցրահամիք՝ կանֆետ:

ԳՐԱՆԱԲԱՆ - ԸՆԹԵՐՑԱԲԱՆ — «Անահիտեան գրադարան-ների» հաշուին պ. Ն. Արեւանից ստացուել է 1915 թուի 200 բ., իսկ «Շիրինեան գրադարանների» հաշուին՝ Կ. Շիրինեանից 150 բ.:

Այս գրադարանները հիմնուած են գաւառներում «Անահիտեանների» ի յիշատակ Ն. Արեւանի հանգուցեալ դստեր՝ Անահիտի, իսկ «Շիրինեան գրադարանները»՝ Կ. Շիրինեանի հանգուցեալ ծնոցների:

— 1916 թուին ընթերցարանում ստացուել են 52 հատ զանազան տեսակ պարբերական հրատարակութիւններ, որոնցից հայերէն 14, ռուսերէն 35:

— ՃԻԼԴԵՐ. Կարս. կայացաւ Կ. Ն. Բ. Ընկ. ճիւղի ընդ-հանուր ժողովը նախագահութեամբ պ. Ե. Համամճեանի ելեմտից հաշիւը քննելու և առաջիկայ տարուայ նախահաշիւը կազմելու և վարչութեան անդամներ ընտրելու: Վարչութեան անդամ-քար-տուղար Զամրադեանը ընդարձակ զեկուցումն տուեց գաղթակա-նական գործի առթիւ վարչութեան գործունէութեան մասին ժո-ղով որոշեց շնորհաֆալութիւն յայտնել վարչութեանը և առանձ-նապէս գաղթականական սեկցիայի անդամներին զործունէութեան համար: Ապր 1916 թ. նախահաշիւը անփոփոխ հաստատե-լուց յետոյ՝ ժողովն անցաւ ընտրութեանց: Վարչութեան անդամ-ներ ընտրուեցին. պ. պ. Ե. Համամճեան և Ա. Տիրոսեան, իսկ ներ ընտրուեցին՝ պ. պ. Տարոնացի Արամ և Վ. Վարդերե-սեան: Վերաստուելի յանձնաժողովի անդամներ ընտրուեցին՝ պ. պ. Կուզեան, Թումայեան և Մկրտումեան: Ըստ նախահաշուի պ. պ. նախատեսուած է մուտք՝ 10, 833 բ. 94 կ. և ծախք՝ 9623 բ. 85 կ.:

— Բաշ ԳԻՐԳ. — Նիկոնեմերի ընդհանուր ժողովում վար-չութեան անդամ վերընտրուեց պ. Շաւարշ Բասենցեանը իւր չեղմուտը գործունէութեան պատճառով, որ և վարչութեան նա-խագահ է. իսկ քարտուղար՝ Ն. Թորոսեան, գանձապահ՝ Վ. Մա-խաթճեան, անդամներ՝ Ս. Ստեփանեան և Գ. Եղիազարեան:

— ՅԻՍԻՄԱՅ. ընդհանուր ժողովը այս տարուայ հաշիւը և զայն տարուայ նախահաշիւը քննութեան առնելուց յետոյ ընտ-րեց նոր անդամներ վարչութեան, որի նախագահ պ. Միքայէլ Մերուցումեան, — փոխ-նախագահ՝ Արզար Տէր-Ստեփանեան, քարտուղար՝ օր. Արսինիկ Ասլանեան, գանձապահ՝ պ. Սարգիս Սոմեան և Օհանէս Շահպարեան:

— ԳԱՆՁԱԿ. — Տեղիս որբերը ժողովուել են սեպտեմբերի 10-ից, նրանց թիւը հասնում է 89-ի, մեծ մասը Վանայ գիւղայէ-թից, որոնցից 47 ազաւ և 32 աղքէի:

Դպրոցական հասակ ունեցողների թիւը հասնում է 60-ի:

Տեղիս հայ ուսուցչական կոմիտէն իւր միջոցներով բաց է արել դպրոց՝ Ա. և Բ. բաժանմունքներով: Դպրոցը կառավարում է Ե-րեմեան վարժարանը աւարտած մի գաղթական, ուսուցիչ, Բ. բաժանման մէջ մտել են բոլոր գրագէտները, մօտ 22 հոգի:

Ջաքաթայայի ճիւղը մէկ տարուայ ընթացքում ժողովել է պատերազմից ֆետատածների և գաղթականների համար 2809 բ. 50 կ. Այդ դամարով նա պահել է ի միջի այլոց Թիֆլիսի հայ-կական լազարէթում երկու մանձակալ, Նուիրատունների անուն-ները կը տպուի «Համբաւարեր» յետագայ համարներում:

Կ. Ն. Բ. Ը-թեան Խորհուրդը 1915/16 թ. ընթացքում նը-պաստ է տալիս Կովկասի զանազան վայրերում գտնուած 123 զպրոցի, որոնց ցուցակը կը տպագրուի «Համբաւարեր» թաւ-ջիկայ համարներից մէկում:

Ը-ութեան Խորհուրդը նորից շրջաբերական է ուղարկել իւր այն ճիւղերին, որոնք զեռ չեն ներկայացրել 1916 թ. նա-խահաշիւները և 1915 թ. գործունէութեան տեղեկագրեր, խնդրե-լով շտապեցնել դորանց առարուժը:

— ՓԻԽԱՐԱՅԻ զիւտատուներ Կ. Ն. Բ. Ը-թեան և յարան կից հայ Կինտ. Կոմիտէին նորից տուեց 150,000 բ. անկողին-ներ, տաք շորեր և սպիտակեղէններ պատրաստելու համար:

Կ. Ն. Բ. Ընկ. Խորհուրդը և Կ. Կ. Կոմիտէն բացի Թիֆ-լիսի երկու ընդարձակ արհեստանոցներից, որոնք զեռնուած են Մանթաշեանի և Միլիթ-Ազարեանի տներում, կազմակերպել են գաղթականների համար կար ու ձեր արհեստանոցներ հետեւեալ ճիւղերին կից՝ Քարվառսարայի Իրիլիանի, Ղարաբիլիսայի, Երե-ւանի, Կարսի, Ալեքսանդրապոլի, Նոր-Բայազէթի և Իլդիրի:

— Իրիլիանի որբերի թիւը այժմ հասնում է 705-ի, ապա-տարանների թիւը 6-ի: Բացի այդ՝ բացուած են երկու արհես-տանոց և երկու դպրոց. մէկ արհեստանոցը մեծ աղաների հա-մար, ուր սովորում են 38 հոգի չուտ կարել և առաջնագործու-թիւն, իսկ միւսը աղջիկների՝ կար ու ձեր, ուր սովորում են 40 հոգի: Դպրոցներից մէկում սովորում են 235 հոգի, իսկ միւսում՝ 150 հոգի: Դասատուները տաճկահայեր են՝ 7 ուսուցիչ և մէկ վարժուէի: Վարձուած են նոր բնակարաններ մօտ 200 հոգու համար:

Կ. Կ. Կոմիտէն ստացել է գաղթականների օգտին. 1. «Հո-րիզոն» միջոցով 5000 բ., 2. Կովկասի գլխաւոր Կոմիտէից 6000 բ.

Կ. Ն. Բ. Ը-թեան Խորհուրդին եղբարք Մայիլեանները հե-տադրում են, որ Զրօրնէրի տոների առթիւ ուղարկուած են նուէր Ընկերութեան ճաշարանին 5 տակաւ ձուի:

Կ. Ն. Բ. Ը. Խորհուրդը որոշել է Զրօրնէրի տոների առ-թիւ բաժանել տեղական չքաւոր բնաւանիւններին 500 բ., իսկ գաղթականական մասնաժողովին առաջարկուած է պատրաստու-թիւն տեսնել գաղթականների թաթախման համար, որին յաւ-կացուած է 750 բ.:

«Համբաւարեր»-ի խմբագրութիւնը ստանում է նուէրներ զանազան անձերից թերթիս համարները ուղարկելու գաւառները հայոց զպրոցներին և այլ հայկ. գիւղական հաստատութեանց: Հետեւեալ պարօններից ստացուել են՝ 1) Յովսէփ Թրիստ. Յովսէ-փեանից 10 օրինակի համար, 2) Ինժեներ Գ. Ազարաբեանից 1 օր. համար, 3) Եղբարք Մէլլանեաններից 10 օր. համար, 4) Մկրտիչ Քալանթարեանից 10 օր. համար, 5) Սաման Գարու-թիւնեանից 10 օր. համար:

Կոմիտէի որոշումները 28 զեկ. նիստի. առաջար-կել Կոմիտէի լիազօր պ. Ա. Շարաֆեանին զեկուցում ներկայաց-նել գաղթականական գաւառական դպրոցների մասին: — Գիւղացի-ներին առքով ծախելու համար 3 վագոն ալիւրի գնումը հաստա-տել: Նոր որբանոցներ բանալու համար վարձել՝ 1) մինչև 2250 բ. տարեկան վարձով Աղամեանի 8 սենեակից բաղկացած տունը Հալաբարում: 2) 1200 բ. վարձով Դուլիջանեանի տունը, Վորոն-ցովսկայա փողոցում, 5 սենեակից: 3) Միաժամանակ խնդրել

Կոմիտէի անդամ պ. Մ. Քալանթարեանից, որ 1200 ր. վարձէ Տէր-Յակոբեանի ամբողջ տունը կրճատիտում:

Նկատի առնելով, որ Կարսում ապրող 1,300 փախուսականի կառավարութիւնը դադարել է նպաստ տալուց, յատկացնել նրանց միանուագ 3000 ր. և աշխատել նրանց համար Կարսում գտնվող ամիս ևս ապրելու միջոցներ գտնել:—Որբանոցների պէտքերի համար գնել մի վագոն գետնախնձոր:—Որբանոցների հիւանդանոցի բժ. Մարկոսեանի ոտնիկը 100 րուբլուց բարձրացնել 130 ր.: պայմանով, որ նա շարաթական 2 անգամ այցելել —Թիֆլիսի որբանոցները: Ուսուցչ. կոմիտէին տալ 500 ր. գաղթական անպաշտօն ուսուցիչներին նպաստ տալու և 100 ր. Թիֆլիսի գաղթականական դպրոցի երեխաների վրայ տոների առթիւ ծախսելու համար:

Դիլիջանի արհեստանոցին փոխադրել 1,500 ր.: Գաղթականական յանձնաժողովին տալ 750 ր. Թիֆլիսաբնակ փախուսականների համար առաջիկայ տոների առթիւ: Ուղարկել Կ. Հ. Բ. Ընկ. գաւառական հիւղերի վարչութեանց գաղթականական դրացոցների ուսուցիչների յունուարի և զեկտեմբերի ոտնիկները: Թիֆլիսաբնակ գաղթականներին շարունակել նպաստ տալ մինչև յունուարի 10-ը:—Գաղթականական բիրոյի ծառայող ուս. Կարաշեանին նշանակել ամսական 35 ր. լոտնիկ:—Դիմել Հկատավարութեան, որ աշակցէ վանից այստեղ 100 որբ տեղափոխելու գործին, միաժամանակ յայտնել այդ մասին վեհափառ Հայրապետի Դիւանատանը, որտեղից հաղորդուած էր յիշեալ որբերի տեղափոխութեան անհրաժեշտութեան մասին: Կ. Հ. Բ. Ընկ. Իգգիբերի ճիւղի վարչութեանը թոյլ տալ գործ գնել փախուսականների սպիտառանգներ համար Իգգիբուում գտնուած 9110 արշ. կտուր:—Ընդունել ներսէս եպ. և պ. Ս. Տիգրանեանի Զուլֆայից ուղարկելիք 50 որբը: Յատկացնել Կոմիտէի աշխատանոցի համար բոլոր գնելուն 7000 ր.: Յարիցիւնից կիսատվան հեռագրում է. «Հայունեաց Կոմիտէն պատրաստել է 600 փ. ալիւր ու հագուստ որբերի համար: Իրերը ուղարկուած են էջմիածին:

ԳՐԱՄԱՐԿՂ

ՀԱՅԿ. ԿԵՆՏ. ԿՈՄԻՏԷԻ 1-Ն ՅՈՒՆԻ. ՄԻՆՉ 18 ԴԵԿՏ. 1915 Թ.

	Բ.	Կ.
Մուտք էր կանխիկ գրամ առ 1-ն յունիսի 1915 թ.	25,175	72
Ծ Ո Ւ Տ Ք		
Кавказский Комитетъ և ից	262,000	
Комитета помощи пострадавшим отъ войны армян. въ П.-граде	46,500	
Հանազան անձերից և կոմիտէներից	136,940	47
կախ գումարներ	70,477	32
	515,917	79
Ընդամենը	541,093	51
Ե Լ Ք		
Մուտք փախուսականներին — այլուր, հաց, թէյ, շաքար և այլն	58,031	98
Գարբիբական գրամական նպաստներ	43,838	60
Վերամական, անկողիններ, կոշիկներ, հագուստներ և այլն	225,239	96
Փախուսականների տեղափոխութեան ճանապարհածախս	235	20
Բժշկական օգնութիւն, գեղորայք, հիւանդանոցների կահաւորումն և նրանց բնիկացիի ծախսեր	21,083	07
Ճանապարհածախսեր կոմիտէի յանձնարարութեամբ (командировки)	1,585	85
Միանուագ նպաստներ փախուսականներին և ապաստարաններին, ապաստարանների շինութեանց վերանորոգումները	47,118	61
Ընդհանուր ծախսեր — դիւանական, պօստ և հեռագիր, ապադրական,		

ոտնիկ, ճանապարհածախս և այլն	10,210	33
Ուսումնական պարագաներ — դասադրքեր, տետրեր և այլն	1,890	
	409,239	60
Առկա գումարներ գանադար անձանց մօտ	4,400	
		413,639 66
Մուտք է առ 18-ն դեկտ. 1915 թ. Ման. օթ. Ընդհ. մուտք 16 նոյեմբ. 1914 մինչ 18 դեկտ. 1915	646,367-72	
Ընդհ. ելք 16 նոյեմբ. 1914 մինչ 18 դեկտ. 1915	518,913-87	
Մնացորդ առ 18-ն դեկ. 1915	127,453-85	

— Գ ա ղ թ ա կ ա ն ո Ր Ե Լ Ե Ի ա զ ա ս տ ա ն ն Ե ր :

Կովկասում պատարարուած գաղթականների հետ, թնշակեալ յայտնի է, կան մեծ թուով որբեր, որոնց համար բացուել են ապաստարաններ Թիֆլիսում, Դիլիջանում, Ղարաբաղի խաչուում, Ներսիսում, Իգգիբուում, Էջմիածնում, Կարսում, Հին-Նախիջևանում, Բաղուում, Ղզարում, Գանձակում, Նոր Բայազէթում, Ալտարակում: Բացուելու են նոր ապաստարաններ ևս, որովհետեւ երեխաների առուար մասը զեռ չէ ընդունուած ապաստարաններում:

Ի նկատի առնելով, որ շատ ծնողներ ու ազգականներ փրկուած են իրենց երեխաներին, ուստի Կ. Հ. Բ. Ընկերութիւնը որոշել է «Համաբաւարիք թերթի մէջ պարբերաբար տպել բոլոր ապաստարանների երեխաների անուանական ցուցակներ հարկաւոր տեղեկութիւններով: Ճանկալի է, որ ապաստարանների վարչութիւնները շտապին ուղարկել խմբագրութեանս իրենց ապաստարանների երեխաների անուանացուցակները: Տպագրութիւնը կը տպուի առաջիկայ համարից:

Ա Ր Խ Ա Ֆ Ի Ն ա Ն Ո Ւ Լ Ի Լ Ն

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՂԵՐԵԳՈՒԹԻՒՆԸ

«Contemporary Rueviews» թերթի մէջ հայոց հարցի մասին տպագրուած է Վիլնամի յօդուածը, որ քաղուածօրէն տող էնք ընդուն: Քաղաքակրթուած աշխարհը սարսափեց լսելով հայոց նոր կոտորածի լուրը, որը տարուած էր սառնաբիւն, աւելի լաւ կազմակերպողած և աւելի մեծ չափերով, քան նախորդները:

Այդպիսի բան կատարուած չէ նոյն իսկ Լանկեմսթուրի ժամանակները: փաստերը ճշտուած են զոհերից և ակնաստեաններից, այլ և դաշնակից պետութեանց հպատակներից, որոնք կարողացել են փախչիլ Տաճկաստանից, այլև Տրապիզոնի Թուրքիայի հիւպատոսի մանրամասն ու սարսափեցնող հաշուաւորութեամբ այն իրողութեանց, որ կատարուել են նրա աչքի առաջ և վերջապէս գերմանական միախնայների և զթութեան քոյրերի բողոքներով:

Կատարած տարուած էր խիստ և օրոշ սխառնով, որի կազմակերպութիւնը ընկնում է գերմանական հիւպատոսների վրայ: Կոստանդնուպոլսից հրամայուած էր երկրի բոլոր վայրերից հայերին գաղթեցնել զէպի անապատները կամ վատառողջ վայրեր: Զինուորութեան ընդունակ հայերի մեծ մասը կանչուած էր զէնքի, իսկ մնացածները բռնուած և գնդակահարուած:

Մերերին, կանանց և երեխաներին տրուած էր միայն մի քանի մամ դաստիարակու հեռաւոր ճանապարհ գնալու, նրանց քշեցին կենդանիների հօտի նման, որոնցից շատերը մնում ճանապարհին սովից և հարուածներից: Ըստերը կողոպտուեցան և սպանուեցան հէնց այն քրդերից և սորապորձներից, որոնց իբր պահպանութեան տակ նրանց քշում էին: Քաղաքներում ջահիլ կանանց և երեխաների վաճառում էին տաճիկներին, իսկ գրիւտորներին իրաւունք էր տրուած ճանապարհին կանանց հետ վարուիլ:

Ուրմիայի դժով շարժուող զօրքերի մի ջոկատը Խո-
գերքեռի զինվոր լեռնանցքում պատահելով թիւրք զօրքերի՝
ստիպուած է եղել յետ նահանջել մինչև Շնանդար, թէ
ինչով է վերջացել այս գործողութիւնը՝ դեռ յայտ-
նի չէ։ Վերջին ժամանակներս թէ Ուրմիոյ լճի հա-
րաւային կողմը և թէ Համադանի և Ասող-Արադի շր-
ջանում տեղի են ունենում անընդհատ բնդարումներ,
որոնք մեծ մասամբ վերջացած են թշնամու պարտու-
թեամբ։ Այդ բնդարումներից մէկի ժամանակ աչքի է
ընկել իր քաջադորժութեամբ մեր հայկական զուշոր, որը
ունեցել է 60 զոն։

գ. Միջազգեֆի նախագահ. Դեկտեմբերի 11-13-ի արհեստագիտական կոնֆերանսի յետոյ, երբ Տիպրիսի ավիոն գրասենյակը կուտակեց Օմար ամրոցը մի քանի անգամ թուրքերի ձեռքն է անցնում և յետ խլում մի առժամանակ հանգստութիւն էր տիրում այս ճակատում: Սակայն վերջերս կոնֆերանսի արդիւնքով Օմար ամրոցը 25-ին դեկտեմբերէն վերադարձնւեալ, որ մի առանձին ջոկատով օդնութեան էր դալիս անդիպողներին, Տիպրիսի ավիոն կոնֆերանսում թուրքական երեք զինվորացի հետ և ջարդ տալով փախցնում զէպի Բաղդադ: Թուրքերի կորուստներն են երկու թնդանոթ, 700 զէպի և բազմաթիւ սպանուածներ:

դ. Արաբական նախագահ. Սուէզը գրաւելու և անդիպողներին Նիզամուդի գուրա անելու անցնալ տարուայ անշաջող փորձերից յետոյ այս ճակատում կոնֆերանսը համարեալ չկային: Բայց այժմ, ինչպէս երևում է, թուրքերն ու վերամանները նորից ուզում են առաջ քաշել այս հին ծրագիրը:

Առ այժմ այս գործը հրոսակախմբային արշաւանքների սահմաններում է կատարուում: Դեկտեմբերին անգլիացիք պատահում են 3000 հոգուց բաղկացած մի հրոսակախմբի և նրան ջարդ տալով ցրում: Թշնամին տալիս է 82 զէպի և 400 սպանուած. իսկ այս քանի օրս էլ անգլիացիք հետապնդելով Սէյդհարունի առաջնորդութեամբ գործող բեզուլներին մի հրոսակախմբի՝ գրաւում են նրա գրեթէ ամրոցը ռազմամթերք, պարէն և բնակարաններով:

Այսպիսի հրոսակախմբերն, ի հարկէ, ռազմական տեսակէտից որեւէ վտանգ չեն ներկայացնում Անգլիայի համար, սակայն՝ նրանք մտահոգիչ են քաղաքական տեսակէտից. նրանք կարող են սնունդ տալ այն ազիտացիային, որ թուրք վերամանական գործակալները շարունակ փորում են Անգլիայի մահմէդական հպատակների մէջ:

ե. Գաղղիական նախագահ Ռուֆլէն թողնելուց յետոյ շատերի համար պարզ էր արդէն, որ զաշնակիցները Գալիպոլիս պէտք է թողնեն, մանաւանդ որ Սեֆիայի վրայով արդէն կանոնաւոր հաղորդակցութիւն էր հաստատուած Վոլոսի և Բերլինի միջև: Այսօր Գալիպոլիսի գաւառակում կատարուած փաստ է արդէն, Վերջին շարժումներս թշնամի կողմին իրար վրայ ուղղակի կրակի լուա էին թափում. թուրքերը ուժեղացնում էին զինատնային լուա-Սէդի բախրայի ամրութիւնները, իսկ Ֆրանսիացիք ու անգլիացիք՝ թուրքերի ասիական ավի մարտկոցները: Սակայն՝ այս կողմերը զաշնակիցների համար լոկ բողարկուածում էին հանգիստանում անվտանգ կերպով Գալիպոլից գուրա պալու համար: Ամսօր 27-ին նրանք իրապարծում են իրենց ծրագիրը տալով բնդամենք մի ցանի տանեակ մարդկային զօժ և 17 հատ թնդանոթ, որոնք նախապէս փչացրուած էին:

Այսպիսով առաջիկայում Դարդանէլը պաշարուած կրմնայ միայն ծովի կողմից:

ԲԱՆԴԱԿԱՆ ԲԱՆԴԱԿԱՆ

Սերբիական զօրքի ջարդուելուց և իր երկրից դուրս շարժուելուց յետոյ այս ռազմաբեմում հանգստութիւն է տիրում, բացի Չերնոգորական գծից, որ կատաղի կոնֆերանս են տեղի ունենում: Այստեղ աւտորա-գերմանական զօրքերը արեւելեան կողմից հասել են Չերնոգորիայի միջով հոսող Տարա գետին, տեղ տեղ էլ անցել ձախ ավի, հիւսիսային կողմից բռնել են Մոնթեֆա-Լուկովօ գիծը, իսկ արեւմտեան կողմից նրանք երեւի շուտով գուրա կը

մղեն չերնոգորցիներին աւտորիական Չերնոգորիայից: Չերնոգորական զօրքը միացած է սերբիական զօրքի մընացորդների հետ, ինչպէս երևում է, բաժանուել փոքրիկ պարտիզանական խմբերի և այդպէս է կուտ թրշնամու զէպի Բայց այսուհանդերձ չերնոգորցիք զգալի հարուածներ են հասցնում թշնամու առանձին ջոկատներին: Այսպէս՝ օրինակ Բոժայի, Բոլաի, Կատարբայի ծովախորշում Բոգիչևիչի և Լուկովօյի մօտ եղած վերջին շարժուայ կոնֆերանսում ամեն անգամ թշնամու ջոկատները ջարդուելով յետ են փախել:

Սերբիական զօրքը, որ սանջաքի կոնֆերանսի յետոյ քաշուել էր Ալբանիա և կենտրոնացել էյրատանի և Սկիւտարի միջև՝ այժմ մաս-մաս անցնում է Յունաստան և միանում զաշնակիցներին: Բոլգարները առայժմ անարգել առաջ են շարժում Ալբանիայում զէպի արեւմուտք: Ճամար ելած իսլամական զօրքը կամ Էսադ փաշան, որ, ինչպէս ասում են, 29,000 սլաւոնացիներով անցել է դաշնակիցների կողմը, որոնք զօրքի զէպի Վալարները շուտով կհասնեն Ալբանիանի ավիերին:

Սալոնիկի գծի վրայ առայժմ հանգիստ է երկու կողմում էլ տեղի է ունենում օյժերի կենտրոնացում: Դերմանական զինակցութեան զօրքերը կենտրոնանում են Դոյրանի, Դեզեյի և Սարտամիցայի շրջանում: Դաշնակիցներն էլ ամեն օր օդնական զօրք են ստանում: Դեկտեմբերի սկզբներին Սալոնիկում զաշնակից զօրքի թիւը հասնում էր մօտ 160,000-ի: Ի հետեւի ունենալով այն հանդամանքը, որ այդ ժամանակից ի վեր ամեն օր տեղեկութիւն էր ստացում նոր զեռանալի՝ զամալ զօրքի մասին և ապա՝ որ Գալիպոլից յետ քաշում անգլիական զօրքի մի մասը և Ալբանիայից նահանջած սերբիական զօրքերը նոյնպէս զօրծում են Սալոնիկում՝ պէտք է ենթադրել, որ այս շրջանում զաշնակիցների զօրքի թիւը հասնում է ներկայումս 200-250 հազարի:

Պատերազմական զործողութիւնները երեւի շուտով կսկսուին: Արդէն թշնամու սաւառակները սկսել են իրենց զործողութիւնները Սալոնիկի վրայ, որ կուտի նախանշան պէտք է համարել: Նկատելով, որ այս արշաւանքների ժամանակ զերմանական զինակցութեան հեւապատաններն ու հպատակները նշաններով ուղղութիւն են տալիս սաւառակներին՝ զաշնակիցները, հակառակ Յունաստանի բողոքներին, ձերբակալել են վերամանական, ասորա-հույ զարական, բողոքական և թուրքական հիւպատոսներին և հպատակներին և դուրս հանել զօրքի բողոքի շրջանից:

ԱՌՍՏՐԱԿԵՐՍ ԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՆԴԱԿԱՆ

ա. Ա ՍԵՐԲԻԱՆ ԵՆԱԿԱՆ: Երկամեայ զաղարկից յետոյ կոնֆերանսը արա-գերմանական ճակատի վրայ սկսել են սաւառականալ և արդէն հասել են հակայական շափերի: Մինչև զեկտեմբերի նկատելի էր կենդանութիւն թշնամու ձախ թեւում: Թեպա ձերդերի խշտաւ-նակորշտաւ Իլյուկա և Նովո-Ալեքսանդրովսկի գծի վրայ: Գերմանացիներն այստեղ ուղղում էին ցոյց տալ, թէ ցանկանում են հիւսիսից Ռիդայի վրայ գալ, իսկ հարաւից՝ Դուինակի: Սակայն՝ Բայրանեան ռազմաբեմի արդի վիճակում այդ ծրագիրն անհիմա մի բան է հանդիսանում և շուտով պարզուեց, որ այդ գծերի վրայ զերմանացիների յարձակումները հանդիսանում են լոկ ռազմական ցոյց՝ բողարկելու համար աջ թեւի վրայ պատրաստուող ձեռնարկները, որոնք Ռուսիայի զիրքը որոշելու տեսակէտից խիստ մեծ նշանակութիւն ունին:

Այս թևի վրայ կոխներն սկսեցին զեկտեմբերի 14-ին և արդեն 16-ից սկսած կատաղի բնույթ ստացան տարածուելով նախ՝ Ռուսիայի սահմանից սկսած մինչև Տարնոպոլ և ապա՝ Տարնոպոլից մինչև Չարտորսկի մոտերքը՝ ընդգրկելով այդպիսով մոտ 500 վերստ տարածութիւն։ Կոխը տեղի ունի այս ամբողջ գծի վրայ, սակայն՝ նա յատկապէս կենտրոնացած է երկու կէտում — Չերնովիցից հիւսիս-արևելք՝ Դնեստրի և Պրուտի միջև և Չարտորսկի շուրջը, այսինքն ուղղափոխ երկու ծայրում։ Երկու կէտում էլ կոտի նախաձեռնութիւնը ուսմանը են է և սրանք առաջ են գնում Չարդ տալով թշնամուն և առնելով գերիներ, որոնց թիւն առաջիմ հասնում է մոտ 3,800-ի։ Կոտի վախճանը, այս գծի վրայ, ուր երկու կողմից կենտրոնացած են մօտ երեք միլիոն զօրք, դեռ անորոշ է. սակայն նշաններից երևում է, որ աւստրա-գերմանացիք այս անգամ չեն կարող ունենալ այն յաջողութիւնները, որոնց սպորել էին անցեալ գարուններից սկսած։

Որպէսզի աւստրիացիների փիճակը թեթևացնեն և մէկ էլ ուսմանը այն միտքը չհերձնեն, թէ բալքանեան և գալիցիական գործողութիւնների պատճառով գերմանները թուլացել են Ռիդա-Գուլիսկի գիծը՝ նրանք շարունակում են իրենց յարձակումները ուսման աջ թևի վրայ։ Սակայն՝ Գալիցիայի հսկայական զէպքերի հանգէպ այդ յարձակումները այլևս ուշադրութիւն չեն գրաւում, մանաւանդ որ նրանք շարունակ յետ են մղում ուսմանը կողմից։ Ռուսական ճակատի կենտրոնական մասերում առաջիմ լիակատար հանգստութիւն է տիրում։

բ. Արեւմտեան ճակատ. Ֆրանսական զօրքի վրայ սկսած դեկտ. 15-ից տեղի ունի կատաղի թնդանոթամարտ։ Այս կոխը յատկապէս երեք կէտում ունի խիստ բնտենալի բաւորութիւն — Արտուայում, Շանպոնիայում և Վոգեզներում։ Վերջին երկու շարժումայ ընթացքում Ֆրանսացիներին յաջողուել է ոմրակոծել շատ գերմանական ամրութիւններ և պայթեցնել մի քանի գլխապահներ։ Սակայն՝ կոտի գիծը փոխուել է յօգուտ ֆրանսացիների միայն Վոգեզներում, ուր նրանք խել են գերմաններից Հարտմանսկոպֆի վրայ մի քանի ամրութիւններ և առել են մօտ 1,700 զերի։

Անգլիական և Բելգիական զօրքի վրայ տեղի ունին առաւանակների ոմրակոծութիւն և թնդանոթամարտ փոփոխակի յաջողութեամբ։

գ. Աւստրա-իսպաիսն ճակատ. Այս ճակատի վրայ վերջին շարժումայ ընթացքում նշանակալից զէպքեր տեղի չունէին։ Իրրքերի կոտի զանգաղութեամբ երկու կողմերն էլ ոմրակոծում էին իրար ամրութիւններն ու գիրքերը։ Նկատելի էր, որ առանձին կոխների ձեռնբեղցութիւնը գլխաւորապէս աւստրա-հունգարացիներից էր բղխում։ Իտալացիք բուսականում էին միայն յետ մղելով թշնամու յարձակումները՝ առանց հակադարձակումների գիմելու։

Ծովերի վրայ

Ծովերի վրայ եղած կոխները, եթէ ինկատի ունենանք խորտակում նաւերի թիւը, աննպատակ են եղել դաշնակիցների համար։ Բացի երկու փոխադրանաւից, որոնցից մէկը խորտակել են ռուսները Սև Ծովում և միւսը Ֆրանսացիք Ազրիական ծովում և երկու աւստրիական ականակիրներից, որ խորտակել են անգլիացիք Ադրիականում՝ թշնամիներն այլ կորուստ չեն ունեցել։

Սակայն՝ դաշնակիցները ունեցել են զգալի կորուստներ։ Պայթումից խորտակուել է անգլիական «Նաթայ»

խոշոր զրահապատ յածանաւը։ Ականի հանգիպելով խորտակուել է անգլիական առաջնակարգ զրահանաւ «Քինգ Էդուարդ VII»-ը։ Խորտակուել է ֆրանսական «Մոնտ» սուզանաւը։ Հիւսիսային ծովում գերմանացիք խորտակել են մի անգլիական սուզանաւ։ Բացի սրանից՝ նրանք զանազան ծովերում խորտակել են երկու չերնոգորական, մի ճապոնական, մի իտալական և չորս անգլիական փոխադրանաւ։ Կրէտէի մօտ աւստրիական մի սուզանաւ խորտակել է նաև անգլիական «Պերս» մարզատար նաւը։ Զրի տակն ընկղմելով մօտ 336 անմեղ ճանապարհորդներ։

Որովհետև այս վերջիններս մէջ եղել են մի քանի ամերիկացիներ՝ Միացեալ Նահանգները բացատրութիւնների մէջ են մտել Աւստրա-Հունգարիայի հետ։ Այս հողի վրայ սպասում են նոր բարգութիւններ այս երկու պետութեանց միջև։

30 դեկտ.

Ա. Ջամալեան

Գ Ե Ղ Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Ո

ԱՅՈՒՐԻԿՈՒՆ

(Նոր տարի)

Այս իրիկուն բացի դուռս երկաթէ,
Ու ներս մտաւ աղջնակ մը մեղմօրէն,
Ծով-աշերէն սիրոյ արցունք կը կաթէ,
Ու կը լսեմ որ կը կանչէ ինձ նորէն.

— Ողջոյն, ողջոյն իմ սիրական պօէտին,
Այս իրիկուն հին տարուայ օրն է յետին,
Ա՛ռ քնարդ, պրկէ լաբերը դողողով,
Նոր տարուայ հետ երգէ նոր կեանք, նոր բողբոջ...
Թող ըլլաւ ծաղ գաւերն իսպառ անհետին.
Ողջոյն, համբոյր իմ սիրական պօէտին...

Այս իրիկուն կոյս մը նազան և անուշ՝
Իր հայեացքով մտերմական ու ծաւի
Դգուեց պանտուխտ եղբայրներուն իմ անուշ,
Մեղմ երգելով մոռացումը սև ցաւի.

— Իմ եղբայրներ անըջազուրկ, լուռ, տարտամ,
Որ կը սզաք ձեր հին յուշերը փարթամ,
Իմ եղբայրներ, հալածական և անտուն,
Նոր տարուայ հետ պիտ բացուի ձեզ նոր Առտուն...
Այս իրիկուն՝ ձեզ նոր յուշեր կը կարդամ,
Իմ եղբայրներ, արեւազուրկ ու տարտամ...

Այս իրիկուն դաշտէն արիւն կը բուրէ,
Ծառերը՝ չոր, լեռը հազած արեան ցօղ...
Բայց ահա նա՛ հարս մը չքնաղ, փոփուրէ.
Կը թափառէ գիւղերուն մէջ ծխացող.
Մոխիրին մէջ ցանելով սերմ ճաճանչէ,
Աւերակի մօտը կանգնած կը կանչէ.

— Օ՛ն, սլացէք զէպ լուսաշող, կոյս բարձունք,
Թող վերանան կսկիծ, նղովքն ու արցունք.
Ոստերնուդ տակ թող պալարուի վատ Յուդան...
Նոր տարուայ հետ ձեզ բերիք եմ խոփ, գութան.
Օ՛ն, դուրս ելէք ճամբաներէն նեղանցուկ,
Օ՛ն, սլացէք զէպ լուսաշող, կոյս բարձունք...

Այս իրիկուն փողոցին մէջը ազօտ
Կը թափառէ որբը լքուած, անօթի,
Այսօր կզգայ փայփայունքի, մօր կարօտ,
Եւ արցունքէն աշիկները կալօտի...
Կին մը անա փաղարշանքով մայրական
Կըծքին սեղմեց թշուառ որբին ու լացաւ:
Յայտով ժպտեց զալուկ դէմքը մանկական:

— Օր ճր քալիկ տարին եկաւ ու անցաւ...

Դու զո՞ն եղար մե՞ն Եղեանին վայրենի,

Այժմ ծծէ ստինքներս մայրենի,

Եւ քուն քաշիր, ճրճր քալիկ, ի՞նչ, ճրճր:

Որ շուտ մեծնաս ու դարբենս մեկ Նոր Օր...

Կարապ

Մ ա տ Ե ն ա խ օ ս ու լ ր ի լ ն

Արհաւիրքների է ենթարկուած այժմ հայութիւնը: Բայց արհաւիրքները մշտական երեւոյթ են եղել հայ հայրենիքում: Բարբարոս սուրբ շատ անգամ է գերեզմանոցի վերածել հայոց երկիրը, բայց երբէք չէ կարողացել արմատախիլ անել, անհետացնել հայ ժողովուրդը և նրա մշտական ձգտումը դէպի քաղաքակրթութեան յայտը: Ամենազարհուրելի մամանակներում անգամ հայը կարողացել է պահպանել իր ազգային ամենամեծ սեփականութիւնը՝ իր գիրն ու գիրքը:

Մենք էլ պարտաւոր ենք մեր նախնիների կոտորածներում, ներկայ օրերում, թուով է շատերին և շատերն են ասում, որ անհնարին է գրականութեան մասին մտածելու անգամ: Այս մի մեծ սխալ է: Մենք մեծամեծ ջանքեր ենք անում մեր ազգային կեանքը մահուան ճիւղաններից ազատելու համար և չը պէտք է մի րոպէ անգամ մոռանանք, որ ազգային կեանքի ամենանուրբ և ամենակարեւոր գործօններից մէկը գրականութիւնն է: Աշխատում ենք պաշտպանել մեր ֆիզիքական գոյութիւնը քրդի ու սամանցու ետթափանքից, սովից ու հիւանդութիւնից, պիտի միաժամանակ աշխատենք պաշտպանել մեր գրականութիւնը նրա ահաւոր և արիւնարբու թշնամիներից՝ մոտապրութիւնից և վայրենացումից: Այս էլ մի ինքնապաշտպանութիւն է, մեծ ու կարեւոր և այս ինքնապաշտպանութեան մէջ ամենազիստօր գերը պատկանում է պարբերական մամուլին:

Այսպէս ըմբռնելով մեր պարտաւորութիւնը մայրենի գրականութեան հանդէպ, մենք ստանձին ուշադրութիւն պիտի նուիրենք ազգային այդ մեծ գործօնին, աջակցենք, մեր կարողութեան շահով, նրա ժողովրդականացման, որպէս զի նա խրախոյաներ գտնէ անկեղծ և բարեկամական վերաբերմունքի միջոցով: Մենք մատգիր ենք զարգացնել մասենախոսական բաժինը և պիտի աշխատենք խօսել ամեն մի՝ փոքր ի շատէ ուշադրութեան արժանի հայերէն գրքի մասին: Միաժամանակ պիտի ջանանք կարելի եղածին չափ հաշիւ տալ մեր ընթերցողներին և այն օտարախոս գրքերի մասին, որոնք հայ կեանքին են վերաբերում: Ուստի խնդրում ենք հեղինակներին և թարգմանիչներին ուղարկել մեզ իրանց աշխատութիւնները: Խմբագրութեանն ուղարկած իւրաքանչիւր գրքի մասին երկու անգամ ձրի յայտարարութիւն կը տալու թերթի վերջին երեսում:

Խմբագրութիւն

Ив. Гяуки. Мотивы армянской Поэзии. Цѣна 40 коп.

1915. Саратокъ.

(Գրախոսական)

Ռուսահայ բանաստեղծութեան նուիրուած այս պատկերազարդ գրքիչի նախաբանում հեղինակն յայտնում է, որ մեր

թատերգութեան, վէպի, ինչպէս և տաճկահայ գրականութեան մասին ևս հետզհետէ լոյս կրնալ նման գրքիչիներ: Հէնց այդ հանգամանքը նկատի ունենալով՝ կողմի մի քանի խօսք ասել արդէն լոյս տեսածի թերութիւնների մասին, որոնք կարող են այսպիսով թերեւ չըկրկնուել պ. Գուսնու յետագայ աշխատութիւնների մէջ:

Թուն նիւթին նուիրուած է ընդամենը 64 երես: Իմ կարծիքով՝ այդ ծաւալն իսկ հերիք կարող էր լինել օտար բնթերցողներին սրտը զաղափար տալու համար ռուսահայ քնարերգութեան մասին, պայմանով սակայն, որ մի կողմ թողնելք և՛ Լեւոնցին, և՛ Է. Մանուէլեանին և՛ Լեւոն Գրիգորեանին: Այդ բանաստեղծները ոչ ինչինն օրեւէ արժէք ունին և ոչ էլ հայոց գրականութեան ընթացքի վրայ են ազդել: Ընդհա է, նրանց նուիրուած են 40 ատղ միայն, բայց զա ևս աւելորդ է մի այսպիսի փոքրածաւալ աշխատութեան մէջ, զոր սեղը հարցը խնդրում է:

Միւս կողմից Ս. Շահադիգիլին նուիրուած են 17 երես, այսինքն՝ ամբողջ գրքիչի քառորդ մասը, այն ինչ, Յ. Յովհաննիսեանին և Յ. Թումանեանին միասին՝ 9 երես միայն: Սա մի աննկրելի անհամաչափութիւն է, ինչ տեսակէտից էլ որ հարցը ընկելու լինենք: Երկի պ. Գուսնին ուսուերէն լեզուով բառական նիւթ է գտել Ս. Շահադիգի մասին և օգտուելիս ուղեորուելով շեղուել է իւր ընդհանուր նպատակից: Ուղիղ թէ սխալ լինի մեր այս ենթադրութիւնը, փաստն այն է, որ «Լեւոնի վշտի» հեղինակը ոչ սեւծ տաղանդ է (էջ 45) և ոչ էլ կարող էր 4—5 երեսից աւելի տեղ քանել այս գրքիչի մէջ:

Բայց որ պիտաւորն է, պ. Գուսնին չէ կարողանում պայծառ կերպով ցուցադրել ռուսահայ քնարերգութեան զարգացման ընթացքը, ոչ էլ միշտ ճշտիւ բնորոշում է իւրաքանչիւր բանաստեղծի յատկանիւնները:

Այսպէս թէ այնպէս, մի կողմ թողնելով երկրորդական նկատողութիւնները *), պէտք է աւելացնել, որ նման հրատարակութիւնները ոնշուշտ որոշ օգուտ կրան մեր գրականութեամբ հետաքրքրուող օտարներին, որոնք այս գրքիչի մէջ կըդտենն տեղեկութիւններ մի: Պատկանեանից մինչև մեր օրերը հանգէս եկած ռուսահայ բանաստեղծների մասին, մանաւանդ որ նմուշների համար մէջ ընրուած օտանաւորների թարգմանութիւնները յաջող հատուածներ էլ անին: Բացի այս՝ գրքիչի վերջում հեղինակը գեղեցիկ է ռուսահայ բանաստեղծութեան մասին ուսուերէն լեզուով լոյս տեսած գրքերի և յօդուածների ցանկը:

Մ. Մատենական

Խմբագրութիւնս շնորհակալութեամբ ստացաւ Գուրգէն Հայկուտու «Գարնանային Հովեր» պոէմը և «Հայկական առանձների լսու», հրատարակութիւն «Մանուէլ» ընկերութեան:

Ք Ր Ո Ն Ի Կ Ո Ն

Գաղթականների վիճակը կարգաւորող գեներալ Վ. Մ. Թամամշեք, հիմնուելով ներքին գործոց նախարարութեան կից կազմակերպուած առանձին խորհրդակցութեան հրամանագրի վերայ, առաջարկել է նահանգական կոմիտէներին նպատակներ չըտալ այն տղամարդ գաղթականներին, որոնք աշխատանքի ընդունակ լինելով խուսափում են աշխատելուց: Մինչդեռ գուտուներում նպատակից զրկում են առանց խորութեան բոլոր տղամարդկանց, որից առաջ է պալիս արգարացի բողոք և արտունջ գաղթականների կողմից:

— Գաղթականներին նշանակուած է ալիւր շնչին 1', գրք-

*) Ուղղիսի նկատողութիւններից են, օրինակի համար, գրքիչի վերջադրի անհամապատասխանութիւնը, «Լեւոնի տրտաւորը» 1834 թ. գրուած համարից և այլն:

ուանքայ, բայց հազիւ ստացում է 1 գր. Գողթականները 10 օրուայ ստացած քաժինը ուտում են 6 օրում և ապա մնացած օրերը մնում են քաղցած: Նպատակադարձար է գողթականների համար հիմնել պահեստներ և նպաստ տալ կանխիկ դրամով:

Երկր Բագուից ժամանեց Թիֆլիս Պետ. Դումայի անդամ, պ. Մ. Պապազանեանը:

Քմբագրութիւնս յայտնում է իր իտին շնորհակալութիւնը այն անձանց և հիմնարկութիւններին, որոնք նամակներով, գա- նազան տեղերից, շնորհաւորեցին «Համբաւարերի» հրատարակու- թիւնը:

Կ. Հ. Բ. Ը-ը շնորհակալութեամբ առաջաւ նորին Օծուքեան Վեհափառ կաթողիկոսից նոր տարուայ շնորհաւորութեան առթիւ տաւն օրինակ 1916 թ. օրացոյց:

— Կարապետ Եպիսկոպոսի յիշատակը յաւերժա- ցնելու համար ընտրուած յանձնաժողովի նախագահ Մ. Բէրբէ- րեանը և քարտուղար Մ. Սոստիկեանը և անդամները Մ. Արեղեանը Մ. Կանայեանը և Սահակ քահանայ Սահակեանը յայտնում են, որ նուէրներ կարելի է ուղարկել «Համբաւարերի» խմբագրութեանը կամ «Тифлисский Купеческий банк»-ի հաշիւով յանձնաժողովի անդամ-դանձաւը պ. Մկրտիչ Քարանթարեանին: Յանձնաժողովը մտածում է՝ նայած նուիրարքերութեան գումարին՝ հանդուցեալ օրրա- զանի անտիպ գործերից մի կամ մի քանի հատոր յոյս բնծայել կենսագրականով միասին և կամ նրա յիշատակին նուիրուած մի գրական-գիտական ժողովածու հրատարակել:

— Հայկ. կենտ. կոմ. շնորհակալութեամբ բնորոշում է նը- լէրներ՝ դրամ, իրեր և ուտելիք՝ տեղական շրտւորների և գողթա- կանների համար անաջիկայ ծննդեան տներին առթիւ, Абасъ-А- бадская площ. № 7:

— Նպատաւատուոյց ընկերութիւն ստացել է Լոնդոնից քա- զաքաղութի Սաթիսեանի միջոցով յօգուտ Վանի օրրերի 100 ֆ. ստերլինգ (մօտ 1300 ր.):

— «Հրատապ սիրտիանք Մայր Հայաստանցիներին»-ի հիմ- նադիր պ. Տ. Նազարեանը կազմակերպում է գողթականների հա- մար ձննդեան տնտեսաւ և թաթախում, որին կարող են մաս- նակցել «հայութեան բոլոր խաւերը»:

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը հիւսիսային Կովկա- սում-գնել է 694 վագոն ալիւր:

— Թիֆլիսում հաստատուած է հետեւեալ սակագինը. հացի անաջին տեսակի գրումներան 6½ կ., թոնրինը, 7 կ., մսի 1 տեսակը 22 կ., զլուի շաքարը 22 կ. և կարպը 1 ր. 30 կ.

Պետրոգրադում խոր ծերութեան հասակում կնքեց իր մահկանացուն հայ բեմի խոշոր հիմնադիրներից մինը, Գէորգ Չմշկեանը: Մահացուցակը կը տանք հետեւեալ անգամ:

— «Հորիզոն» Ալէքսանդրապոլի թղթակիցը մուայ գոյներով է նկարագրում այդ քաղաքում ապաստան գտած 2500 գողթական- ների դրութիւնը: «Ամեն տեղ, դրում է պ. Կարպատեանը, ցրտից ու քաղցից կուշ եկած մարդիկ, մեծ մասամբ կանայք ու երե- խաներ: Վառարաններ համարեա թէ չկան: Բոլորը կիսամերկ են, համարեա բոլորիկ... մայրերը, յուսահատութեամբ երեխաները ձգած և նրանց քովը կուշ եկած, նայում են ցրտից դալարուող վտիտ ու կիսամերկ անդամներին: Արցունքը չորացած նրանց աչքերին և բողբոջի «խօսքը այլ ետ լուած չըթններին»: Թղթակիցը հաղորդում է, որ Ալէքսանդրապոլի գաւառում մօտ 20,000 գողթական կայ: Գիւղերում ապրող 18,000-ի մասին ասում է, որ տեղիկութիւնները մեծ մասամբ մխիթարական են: Արդէն յայտնի եղաւ այն սրտա- կից, ջերմ վերաբերմունքը, որով պահում-պահպանում է հայ գիւղացին իր եղբայրներին:

— Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը ի գիտութիւն ազ- գարնակութեան յայտարարում է, որ, իր տեղիկութիւն- թիւնների համաձայն, քաղաքում ստացուած է մեծ քանակու- թեամբ շաքար և վաճառում է քաղաքի գանազան մասերում:

— Հայ ուսուցչական միութեան ընդհանուր ժողովը որոշել

է փոփոխել իւր կանոնադրութեան մի կէտը, որով անդամ կարող են լինել ոչ միայն հայոց գաղութների ուսուցիչները, ինչպէս ցարդ, այլ և բոլոր հայ ուսուցիչները, ուրեմն թէ հայ և թէ պիտակաւ և այլ գաղութների հայ ուսուցիչները: Որոշուել է Վեհափառ Հայրապետի մօտ ուղարկել ատանձին պատգամաւորութիւն ու- սուցիչների անտեսական նեղ դրութիւնը բացատրելու:

— Դեկտ. 16-ին Թիֆլիսում վախճանուեց զերտասանուհի տիկ. Փառանձեմը 51 տարեկան հասակում: 1913 թ. Բագում տօնուեց հանգուցեալի բնակւան գործունէութեան 30-ամեակը: Տիկ. Փառանձեմը յայտնի էր իրրե վերին աստիճանի բարեխիղճ զերտասանուհի. իրրե մարդ շատ բարի էր և երբէք չէր մերժում իր բարոյական ու նիւթական օջակցութիւնը ամենքին, մանա- տանգ իր զերտասան և երիտասարդ ընկերներին:

Բագրատ Եպիսկոպոսը Էջմիածնից հեռագրում է, որ Վե- հափառ Հայրապետը հիւանդացել է:

Պետական Դումայի անդամ պ. Մովսէս Աճէմեանը վեր- ջին օրերս Թիֆլիսում էր: Նա երկէ մեկնեց Բագու:

Անյոյ-Ֆրանսական պօրքերը բոլորովին թողել են Գալի- պոլու թերակղզին:

Խաղաղական հեռագրական գործակալութիւնը հաղորդում է հայերի նոր կոտորածի մասին Անկիրիայի, Եկոնիայի և Կարնի վիլայէթներում: Հայերի ստացուածքը յարբուխ է գրավում, մասամբ էլ յափշտակում է տեղական բնակչութեան կողմից:

— Кавк. Слово հաղորդում է, թէ խաղաղան չըջաններում միտք է ծագել, որ չէզոք երկիրները միասին միջամտեն յօգուտ Տաճկաստանի հայաժողով հայերի: Միջամտութեան ձեռներէցու- թիւնը մտադրութիւն կայ գնելու Ամերիկայի Միացեալ Նահանգ- ների վրայ: Մտածում են կազմել երկրի իսկական վիճակը պար- ցելու համար մի յանձնաժողով:

Դեկտեմբերի 20-ին երեկոյեան կայս. երաժշտական դրդ- րոցի զանիւծում տեղի ունեցաւ դասախօսութիւն-երեկոյթ: Դա- սախօսեց պ. Մ. Վարանդեանը նիւթ ունենալով «Ազգ և ինտելի- ցենցիա»: Բացի դասախօսութիւնից եղան նաև արտասանութիւններ Տիկ. Սեւեմեանի, օր. օր. Արմենուհի Տիգրանեանի, Վարսենիկ Աղասեանի, պ. պ. Մ. Մանուէլեանի, Աղեանի և ուրիշների կող- մից: Երգեցին պ. Ամիրջան և պ. Սարգսրեանի երգեցիկ խումբը: հայկական ժողովրդական երգեր: Դանիճը ծայրէ ծայր լինել էր և դրդում էր արտասանութիւններից յետոյ բոլոր ծափահարութիւն- ներից:

Թիֆլիսի տրամուշայր զեկտեմբերի 24-ից անցաւ ամբողջու- թեամբ քաղաքային վարչութեան ձեռքը: Ներկայումս վարչու- թիւնը զբաղուած է հաղորդակցութիւնը կանոնաւորելու հարցով: որ կենտական նշանակութիւն ունի Թիֆլիսի ազգարնակութեան համար: Այդ նպատակով պէտք է աւելացնել վագոնների թիւը, որոնք այժմ ստատիկ պակասել են, ահապին անյարմարութիւն- ներ ստեղծելով քաղաքացիների համար: Քաղաքային Դուման զեկտեմբերի 28-ի նիստում 150 հազար ր. յատկացրեց քաղա- քային վարչութեան ծառայողների ոտնիկներն աւելացնելու հա- մար:

վերջին հեռագրերից

ՏՈՒԿԻՈ. Երբ նախարարութեան նախագահ Օկուման վերադառնում էր աֆտոմօրիով պալատից՝ նետուէց նը- րայ վրայ մէկ ուռմը, որը չըպայթուեց, նետուէց երկրորդ ուռմը, որը պայթեց, բայց փաս չըտուեց, որովհետև աֆտոմօրիը կարողացաւ ժամանակին հեռանալ: Զա- րագոծը անհետացաւ:

ԼՈՆԴՈՆ. Պարտադիր գինուորակոչի հարցի մա- սին վիճարանութիւնները պատգամաւորական պալա-

տում վերջացան Գեղեցիկների ճառագ. «Մենք, ասաց Գեղեցիկները, անցեալում հարկադրուած եղանք զիմե լու ստիպման յանուն մեր ժողովուրդի բարօրութեան, չենք կարող չըղիմել նոյն միջոցին և այժմ, երբ խնդիրը վերաբերում է ոչ միայն մեր ազգի, այլ և փոքր ազգերի փրկութեան, որոնք զիտակցում են, որ միայն մեր յաղթութիւնը կարող է նրանց ազատել օտար տիրապետութիւնից: օրինազիծը ընդունուեց ճշտող մեծամասնութեամբ 431 ձայնով ընդդէմ 30-ի: Քուէարկութեան հետեանքի յայտարարութիւնն ընդունուեց բուն համակրանքով: Փոքրամասնութիւնը կազմում էին արմատականները ու բանուորական կուսակցութեան ներկայացուցիչները:

ԳԵՏՐՈՂԻԱՅ. Գերագոյն Հրամանատարի Շտաբից. Կովկասի ճակատում: Արեւել գետի հովտում մերոնք ցըրեցին տանկաց մէկ զունդ, որը ամրացնում էր դիրքերը: Արճէշի շրջանում Խաւսիւնէկ գիւղի մօտ տեղի ունեցան ընդհարումներ մերոնց և բրդական մեծաքանակ ոյժերի մէջ:

ՋՈՒԼՅԱՅԻՑ. Հայկական խմբերից մէկը ունեցաւ թշնամու հետ յաղթական ճակատամարտ: Խումբը տուեց 60 զոհ:

ԿԱՐԱԿՈՒՐՏ. Բասէնի շրջանի մօտ 5000 փախստական մինչև օրս չեն առանում կառավարութիւնից նրպաստ, չընայած, որ զիմում եղել է կարսի նահանգա. կան կոմիտէին: Փախստականները գտնուում են ծայրայեղ կարօտութեան մէջ:

ԳՈՍԱՐԿՂ. Սեւան: Տէրանեանցին Հաճախորդը պակերացող հանգեւ չէ, թէ երբեք տալիս է նկարներ:

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ. «Վրաց աշխարհից» յօդուածի սխեմակ 11, առջ 3 «Մատենադարան» պէտք է լինի «Գրականութիւն», իսկ առջ 15 պէտք է աւելացնել «և Ակակի Սերիթիւն»:
«Գրիգոր Զոհրապ» մանացուցակի, սխեմակ 23, ա. առջում «տանկաց» պէտք է լինի «տանկահայ», իսկ նոյն յօդուածի վերջին երկու տողը խմբագրութեան ծանօթութիւն պիտի լինէր:

Խմբագիր՝ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆՑ

Հրատարակիչ Կ. Հ. Ք. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Յայտարարութիւններ

Մ. ԶՄԵԿԵԱՆԻ

1916 Թ. ՕՐԱՑՈՅՑՆԵՐԸ

Վաճառուում են Կովկասի բոլոր քաղաքների նշանաւոր գրափաճառանոցներում և թղթիղենների խանութներում:

ՍԵՂԱՆԻ ՏԱՐԵՑՈՑԸ գին 30 կոպ.

ԾՈՅԻ ՕՐԱՑՈՑԸ » 20 »

և АРМЯНСКИЙ КАЛЕНДАРЬ съ предсказаніями и. 20 к.

Մեծ քանակութեամբ գնողները զիմում են հետեւեալ հասցեով, Թիֆլիս, Մակ. Չմշկեան:

Տպարան «ԳՐՕԳՐԷՍ», Լ. Մ. Պոլոսեանի

Типография "Прогресс", Лорисъ-Меликовск. 1

Дозволено сенин. ценз.

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի
ՓԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ՀՈՎԵՐ,
պոչտ. Գուրգէն Հայկունու: Գինը 40 կոպէկ: Դիմել՝ Тифлисъ, почтовый ящик № 122, Перчу Каифеджяну.

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱԾՆԵՐԻ LOSO
ԳԻՆԸ 1 ԲՈՒՔԼԻ
Դիմել՝ Тифлисъ, Вознесенская, 18.

ԱՆՏՈՆ ԹԷՐԶԵԱՆ
Թրքահայ երեսնամեայ փորձուած ուսուցիչ, Վանի գիմնազիոնի ֆրանսերէնի դասատու և Վասպուրականի հանրային կրթութեան ընդհանուր բնիչ, որոնում է դասեր հին և նոր հայերէնի, ֆրանսերէնի, աշխարհագրութեան, առողջապահութեան և մարմնամարզութեան:
Դիմել՝ «Հորիզոն»-ի, «Մշակ»-ի խմբագրատուններ և «Կաթիլ Ցենտրալ»:

ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՐԱԿԱՆԱՌԱՆՈՅՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ԾԱԽԻՌԻՄ ԵՆ
Լ. Է. Օ. Բ.
Հետեւեալ նոր ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

1. **ՀԱՅ ՀԱՅԻՆ ԵՆ Ի ՔԸ.**
Հայրենագիրական ձեռնարկ Հայաստանի քարտէզով:
ԳԻՆԸ 60 ԿՈՊ.

2. **ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԻ ՎԱԵՐԱԳՐԵՐԸ.**
Գաւառութիւն և վաւերագրեր:
ԳԻՆԸ 1 ԲՈՒՔԼԻ

3. **ՎԱՆԻ ԹԱԿԱԻՈՒՈՒԹԻՒՆԸ**
Մի գրուած Հայաստանի պատմութիւնից. 23 պատկեր, 2 քարտէզ:
ԳԻՆԸ 1 ԲՈՒՔԼԻ 25 ԿՈՊ.

Պահանար «Գրատները» գրափաճառանոցում: 3—1

Книги о Кавказѣ Г. М. ТУМАНОВА

Итоги земскихъ совѣщаній, и. 1 р.
Записки и статьи о введеніи земскихъ учреждений въ Тифлисской губ. изд. 1897 г., цѣна 25 коп., съ перес. — 30 коп.
Къ введенію на Кавказѣ земскаго самоуправленія, и. 20 коп.
Земельные вопросы и преступность на Кавказѣ, 1900 г., и. 60 к.
Разбой и реформа суда на Кавказѣ, 1903 г., и. 30 коп.
Замѣтки о городскомъ самоуправленіи на Кавказѣ, и. 60 коп.
Объ открытіи на Кавказѣ высшаго учебнаго заведенія 1907 г., и. 10 коп.

Кавказскій университетъ 1909 г., и. 10 коп.
Характеристики и воспоминанія (армянскіе и грузинскіе) писатели.—Тифлисскіе общественные дѣятели.—Русскіе писатели на Кавказѣ и пр., три выпуска, и. каждаго выпуска—50 коп.
Складъ изданій у автора, Тифлисъ, Барят. ул., д. 6.

Վաճառուում են ՅՈՎԸ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ հետեւեալ գրուածքները՝

1. Շունն ու կատուն . 25 Կ.	11. Մի կաթիլ մեղրը . 50 »
2. Անբախտ վաճառու. 35 »	12. Քաջ նազարը . 40 »
3. Գառնիկ ախպէր . 30 »	13. Փորթիկ ձկնորսը . 40 »
4. Անյաղթ արջորդ . 15 »	14. Լեզուն կտրած ծախկը 40 »
5. Միտք . 15 »	15. Ոսկի քաղաքը . 25 »
6. Ուղիկը . 15 »	16. Թմրկաբերդի առումը 15 »
7. Աղուէսը . 15 »	Դրիմ եղբայրների հե. քեաթները I պր. . 25 »
8. Տէրն ու ծառան . 15 »	» II » . 25 »
9. Խօսող ձուկը . 15 »	» III » . 25 »
10. Գիրքը . 30 »	

Մեծ քանակութեամբ գնողները առանում են 20% զիջումներ Գրափաճառները 25% կարելի է ուղարկել վերագիր վճարով, պոստի ծախսը գնողների վրայ: Դիմել Թիֆլիս, предсдателю Ари. Изд-я О-ва А. Заргарянцу, Сергиевская 18